

GÖTEBORGS UNIVERSITETSBIBLIOTEK

100151 0424

Igr 80

EJ HEMLÅN

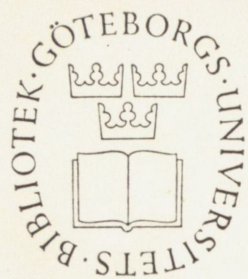
Mål och

riktlinjer

för

grundskolan

Läroplan
134

Pedagogiska biblioteket

206.

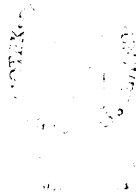
2-5

1980 års läroplan för grundskolan

INLEDNING

MÅL OCH RIKTLINJER

UTFÄRDADE AV REGERINGEN DEN 14 FEBRUARI 1980

Regeringen har den 14 februari 1980 fattat beslut om Inledning och Mål och riktlinjer i 1980 års läroplan för grundskolan (Lgr 80).

I läroplanens allmänna del kommer också att ingå timplaner, föreskrifter för timplaner samt kursplaner. Dessutom kommer olika slag av kommentarmaterial att utges separat. Återstående delar av läroplanen kommer regeringen att fastställa senare.

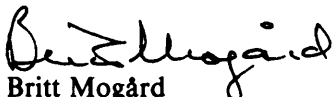
Läroplanen bygger på riksdagens beslut om skolans inre arbete (SIA) år 1976 och om ny läroplan för grundskolan år 1979. Den nya läroplanen skall träda i kraft läsåret 1982/83 med de övergångsbestämmelser som regeringen senare kommer att besluta om.

Mål och riktlinjer i Lgr 80 skall emellertid i betydande grad prägla skolarbetet redan från läsåret 1980/81. I enlighet med riksdagens uttalande 1979 har regeringen förordnat följande:

I stället för vad som följer av nuvarande läroplan för grundskolan skall de riktlinjer för arbetssättet i grundskolan och den tonvikt på grundläggande färdigheter, som anges i huvudavsnittet mål och riktlinjer i 1980 års läroplan, prägla skolarbetet från och med läsåret 1980/81. I den mån som det kan ske inom ramen för nuvarande bestämmelser och tillgängliga resurser skall även i övrigt viktiga intentioner i huvudavsnittet mål och riktlinjer i 1980 års läroplan förverkligas från och med läsåret 1980/81.

Läroplanen är ett av samhällets viktigaste styrinstrument för skolan. Jag anser det därför vara av största vikt att skolans personal redan nu får tillfälle att sätta sig in i den nya läroplanens mål och riktlinjer. Det är min förhoppning att det särtryck som nu ges ut skall vara en hjälp även för elever, föräldrar och andra intresserade att få svar på den viktiga frågan: Vad vill samhället med skolan?

Stockholm i februari 1980

Britt Mogård
Skolminister

Innehåll

INLEDNING	7
----------------------------	---

Bestämmelser om skolverksamheten, läroplanens utformning	9
---	---

MÅL OCH RIKTLINJER	13
-------------------------------------	----

Skolans mål	15
Likvärdig utbildning	15
Kunskaper och färdigheter	16
Fostran och utveckling	18

Riktlinjer för arbetet	22
---	----

I Innehåll och samverkan	22
Skolan — ett centrum för samarbete	22
Skoldagen 22	
Samverkan mellan skola och förskola 26	
Samverkan mellan skola och hem 26	
Samverkan mellan skola och föreningar 28	
Skolan och kulturlivet 28	
Skolan och arbetslivet 29	
Urval av stoff	31
Planering av studierna 31	
Urvalsprinciper 32	
Saklighet och allsidighet 34	
Konflikter och konfliktlösning 35	
Det fria studievalet	36
Omfattning 36	
Tillval 36	
Tema 37	
Fria aktiviteter 38	

Studie- och yrkesorientering	39
Syfte	39
Arbetsätt	40
Kontakt och samverkan	41
Vidare studier och betyg	41
Skolans uppföljningsansvar	43
<hr/>	
II Metoder	43
Lärostoffets gruppering	43
Arbetsformer och arbetsätt	44
Arbetsenheter	44
Samråd	46
Elevernas ansvar	46
Arbetsformer	48
Arbetsätt	50
Läromedel	52
<hr/>	
III Elever med särskilda behov	53
Svårigheter i skolan	53
Förebyggande åtgärder	53
Individinriktat arbete	56
Specialpedagogiska metoder och samarbete	58
Hemspråk och svenska som främmande språk	58
<hr/>	
IV Planering och utvärdering	59
Planering	59
Arbetsplan	60
Utvärdering	62

INLEDNING

Bestämmelser om skolverksamheten. Läroplanens utformning

Verksamheten i grundskolan utformas efter föreskrifter och riktlinjer, som fastställs av riksdag och regering. Många förhållanden regleras dessutom genom avtal, som sluts mellan statens arbetsgivarverk och olika personalorganisationer eller mellan kommunerna och personalorganisationerna.

Grundläggande bestämmelser om skolverksamheten ingår i en särskild lag, *skollagen*. Denna innehåller bl a föreskrifter om primärkommunens skyldighet att anordna grundskola och om skolpliktens längd.

Lagar som rör förhållanden på arbetsmarknaden och i arbetslivet gäller också i skolan. Arbetsmiljölagen, lagen om anställningskydd, lagen om offentlig anställning och lagen om facklig förtroendemans ställning på arbetsplatsen innehåller föreskrifter om bl a skyddsombud och personalens anställningsförhållanden. Genom lagen om medbestämmande i arbetslivet (MBL) garanteras de anställda bl a rätt till information och förhandlingar före beslut om viktigare förändringar i skolans verksamhet. Olika lagar om arbetstagares rätt till ledighet, exempelvis för vård av barn och för studier, gäller också skolans personal liksom lagen om jämställdhet mellan kvinnor och män i arbetslivet. Genom lag om rätt till ledighet för vissa föreningsuppdrag inom skolan ges arbetstagare, som är medlem i förening, rätt till ledighet för att för föreningens räkning arbeta i skolan, exempelvis inom tid för icke timplanebunden verksamhet (fria aktiviteter).

Lagbestämmelser kompletteras av förordningar, som regeringen utfärdar. Den viktigaste förordningen på skolområdet är *skolförordningen*. I denna regleras mera detaljerat bl a undervisningens organisation, sammansättning av olika konferenser, skolledningens och lärarnas arbetsskyldighet, behörighet till och organisation av tjänster som skolledare och lärare, beslutsrätt i olika frågor och möjligheter att överklaga skilda beslut.

I skolförordningen ingår en bestämmelse om att regeringen utfärdar *läroplan* för grundskolan. Läroplanen är samhällets styrinstru-

ment för skolan och dess personal. Den består av två delar, en allmän del och ett kommentarmaterial som ansluter till denna. I läroplanens allmänna del anges mål och riktlinjer för skolans verksamhet. Där ingår också timplaner, föreskrifter för timplaner samt kursplaner.

Mål och riktlinjer utgår från skollagens målformulering, utvecklar innebörden i målen och anger de riktlinjer som skall ligga till grund för den lokala planeringen i skolstyrelser, rektorsområden, skolenheter, arbetsenheter och klassråd. Skolförordningen ger i vissa fall mer detaljerade bestämmelser än riktlinjerna vad gäller främst beslutsrätt och organisation. Riktlinjer och förordning måste därför i dessa fall läsas parallellt.

I *timplaner* och föreskrifter till timplanerna anges den tid olika ämnen eller ämnesgrupper på olika stadier normalt skall omfatta för varje elev.

Kursplanerna beskriver i mål och huvudmoment undervisningens inriktning och innehåll i olika ämnen. Läroplanens allmänna del innehåller kursplaner för de ämnen som är gemensamma för alla. Där ingår också kursplaner för tyska och franska (B-språk), hem-språk och svenska som främmande språk samt riktlinjer för den maskinskrivning som obligatoriskt ingår i elevernas färdighetsträning.

Som stöd för det lokala utvecklingsarbetet ingår i läroplanen också ett omfattande *kommentarmaterial*. Detta utges, förnyas och aktualiseras fortlöpande. Det innehåller inga föreskrifter. Avsikten är i stället att materialet skall beskriva aktuella problem och svårigheter — sådana de upplevs av dem som arbetar ute i skolan — och från den utgångspunkten diskutera *alternativa* metoder att söka bemästra svårigheterna och arbeta i den riktning som målen för skolan anger. Erfarenheter och forskningsresultat inarbetas successivt i förnyade versioner av kommentarerna. Olika målkonflikter belyses.

Redovisningen av forskning, försöksverksamhet, erfarenheter från skolans dagliga arbete och av aktuella problem kan bilda utgångspunkt för diskussion och beslut om olika arbetssätt, stoffurval och organisationsformer. Tillsammans med information, fortbildning, lokalt utvecklingsarbete och läromedelsutveckling bör kommentarmaterialet kunna bidra aktivt till en förnyelse av innehåll, arbetssätt och organisation.

Kommentarmaterialet bör därigenom kunna ge inspiration till de arbetsplaner och det utvecklingsprogram som skall utformas lokalt inom varje rektorsområde.

Kommentarmaterialet behandlar ämnesspecifika problem och

alternativa arbetssätt. Det skall dessutom belysa olika centrala frågor i skolans inre arbete. I första hand skall materialet därvid ge information och uppslag inom följande områden

- arbetsplaner
- träning av grundläggande färdigheter
- resursfördelning i kommun och rektorsområde
- utvärdering i klass, arbetsenhet, rektorsområde och kommun
- hjälp till elever med svårigheter
- det fria studievalet
- elevernas eget ansvar för arbetet i skolan
- föräldramedverkan i skolan
- föreningsmedverkan i skolan
- kulturlivet och skolan
- skola och arbetsliv
- skoldagens utformning
- nationella minoriteter, bl a invandrarfrågor.

För verksamheten inom specialskolan och sameundervisningen utger skolöverstyrelsen (SÖ) kompletterande anvisningar.

MÅL OCH RIKTLINJER

Skolans mål

Den genom samhällets försorg bedrivna undervisningen av barn och ungdom har till syfte att meddela eleverna kunskaper och öva deras färdigheter samt i samarbete med hemmen främja elevernas utveckling till harmoniska människor och till dugliga och ansvarskännande samhällsmedlemmar. (Skollagen 1 §)

Grundskolan är en del av samhället. Läroplanen speglar demokratiens samhällssyn och människosyn: människan är aktiv, skapande, kan och måste ta ansvar och söka kunskap för att i samverkan med andra förstå och förbättra sina egna och sina medmänniskors livsvillkor. Skolans innehåll och arbetssätt måste vara så utformat att det befrämjar denna samhälls- och människosyn. Skolan har skyldighet att ge eleverna ökat ansvar och medinflytande i takt med deras stigande ålder och mognad.

Det är en huvuduppgift för skolan att eleverna får goda kunskaper och färdigheter. Skolan skall genom skolarbetet och i samarbete med hemmen stimulera elevernas verksamhetslust och fostra dem till ansvar, till goda arbets- och fritidsvanor och till ett demokratiskt handlingssätt. Kunskaper, färdigheter, normer och värderingar skall genom skolans försorg inte endast föras vidare från en generation till nästa utan även aktivt bearbetas och vidareutvecklas.

Likvärdig utbildning

Alla skall, oberoende av kön, geografisk hemvist och sociala och ekonomiska förhållanden, ha lika tillgång till utbildning i grundskolan. Skolstyrelsen bör verka för att eleverna grupperas så att en så allsidig social sammansättning som möjligt uppnås i klasser och arbetsenheter. Oavsett val av kurser, ämnen och fria aktiviteter i grundskolan skall alla elever ha samma möjligheter att fortsätta studier inom gymnasieskolan. Under den praktiska arbetslivsorienteringen skall alla elever få ökad kännedom om arbetets värde och om arbetslivets villkor. Genom tonvikt på grundläggande kunskaper och färdigheter skall skolan ge alla elever en god start.

Barn är olika då de kommer till skolan. Skolan bör heller inte sträva efter att göra dem lika. När de lämnar skolan bör de göra det med bibehållen individualitet och särprägel och med en uppövd förmåga att respektera individualiteten hos andra människor.

Skolans insatser skall planeras och krav ställas utifrån varje barns aktuella förutsättningar. Skolan har skyldighet att ta väl hand om alla elever och att stödja och uppmuntra envar att utveckla sin förmåga och sina intressen. Ett särskilt ansvar har skolan för elever med svårigheter och för barn och ungdom som tillhör olika minoriteter. Skolan kan därför inte ge alla lika mycket hjälp. Den måste speciellt och i samverkan med andra stödja dem som av olika anledningar har särskilda svårigheter.

Elev med annat hemspråk än svenska har rätt att få en med andra elever likvärdig utbildning. Skolan måste — samtidigt som den stärker dessa elevers språkutveckling — aktivt ta till vara deras kulturarv.

Kunskaper och färdigheter

Regering och riksdag har beslutat om skolans innehåll. Urvalet av kunskapsområden har skett med hänsyn till vårt nutida och framtida samhälle och till den kulturkrets vi tillhör.

Eleverna tillägnar sig kunskaper och färdigheter även utanför skolan. Redan då de kommer till skolan har de kunskaper och erfarenheter men också vetgirighet och nyfikenhet. Skolan måste i sitt arbete knyta an till detta. Det är dess uppgift att från denna utgångspunkt leda elevernas kunskapssökande in på väsentliga områden och successivt under nio år vidga deras perspektiv och fördjupa deras kunskaper. Eleverna skall därför få insikt i centrala begrepp och sammanhang som kan bilda grunden för deras kunskapsutveckling.

Kunskapsinhämtandet är en aktiv och skapande process och innebär ett trögt arbete som syftar till ett bestämt mål. En undervisning i grundskolan, som mekaniskt leder barnen genom stoff och problem utan att de lär sig att behärska grundläggande begrepp och förstå övergripande sammanhang, kan ha negativa följder för deras självförtroende och motivation och därmed för hela deras arbets- och livssituation.

Genom en obligatorisk kurs, som omfattar samma ämnen och stoffområden i alla landets skolor, vill samhället ge en gemensam referensram och en likvärdig grundutbildning till alla medborgare. Därutöver skall skolan ge eleverna sådana kunskaper som har sin utgångspunkt i ett personligt intresse- och studieval.

Inom grundskolan ges ingen utbildning som syftar till speciella yrken. De kunskapsområden som skall behandlas skall vara av

grundläggande betydelse för alla, oavsett kommande verksamhet. Skolan skall därför bl a ge eleverna insikter i livsåskådningsfrågor, de stora samlevnads- och överlevnadsfrågorna, internationella frågor, naturvetenskap och teknik, hushållning med resurser, miljöfrågor, ekonomiska frågor, arbetslivs- och arbetsmarknadsfrågor, kulturfrågor, familjefrågor, sexualfrågor, invandrarfrågor, lag och rätt, trafikfrågor samt farorna med alkohol, narkotika och tobak. Alla elever skall få kunskaper i minst ett främmande språk. Kunskaper som är av betydelse för vardagslivet skall spela en stor roll.

Innehållet i skolans verksamhet anges i kursplaner för olika ämnen eller ämnesgrupper och i riktlinjer för studie- och yrkesorientering (syo) och fria aktiviteter. Kursplanerna består av mål och huvudmoment. I målen anges ämnets inriktning och de centrala begrepp inom olika stoffområden, som eleverna skall få insikt i, och de färdigheter de skall öva. I olika huvudmoment anges stoff, som belyser dessa centrala begrepp och som eleverna skall arbeta med, liksom olika vägar att öva färdigheter. Inom ett huvudmoment har lärare och elever i olika klasser och arbetsenheter möjlighet och skyldighet att välja de arbetsområden som engagerar och intresserar dem. Det kan innebära individuella arbetsuppgifter eller skilda uppgifter för olika grupper. Med utgångspunkt i ett historiskt perspektiv måste arbetet ha en konkretisering i nutiden och en inriktning mot framtiden för att ge eleven god beredskap att möta ändrade förutsättningar och nya krav. I valet av innehåll finns därför alltid en spänning mellan elevernas omedelbart upplevda behov och intressen och de kunskaper de behöver på sikt för att kunna fungera i samhället i övrigt. Det är skolans uppgift att söka brygga över denna motsättning och utnyttja drivkraften i elevernas spontant upplevda kunskapsbehov för orientering inom vidare områden.

Tala, läsa, skriva och räkna utgör grunden för det mesta av det arbete som utförs i skolan och i vuxenlivet. Förmågan att bilda begrepp, tänka och tillägna sig kunskaper liksom tilliten och den inre tryggheten hos ett barn är i hög grad beroende av barnets förmåga att använda de olika medlen för att kommunicera med andra. De grundläggande färdigheterna har avgörande betydelse för övriga studier, för yrkesverksamhet, för återkommande utbildning och inte minst för att ge människor möjligheter att hävda sina rättigheter i samhället. Att elever tränar och systematiskt får utveckla de grundläggande kommunikationsfärdigheterna, tala, läsa, skriva och räkna, måste därför vara centralt i skolarbetet.

Förutsättningarna för en allsidig färdighetsutveckling varierar mellan olika barn. Skolan kan framför allt bidra till att eleverna utvecklas positivt genom att de systematiskt får träna och utveckla

sina färdigheter i sin egen takt. Skolan måste anslå tillräckligt med tid för detta. Det är viktigt att kommunikationsfärdigheterna grundläggs så tidigt som möjligt och befästs genom hela skolgången.

Träningen får inte ensidigt koncentreras till ämnena svenska och matematik. Den måste naturligt ingå också i andra ämnen och aktiviteter, inte tränas isolerat och utanför motiverande sammanhang under lektionerna. Eleverna bör här, som i annat skolarbete, ställa upp näraliggande, individuella mål och tillsammans med föräldrarna och lärarna följa och utvärdera sina framsteg.

Skolan måste lägga stor vikt vid en allsidig utveckling av elevernas färdigheter. Grund för en utveckling som individ och medborgare i vidare mening utgör också andra färdigheter, exempelvis att kunna uttrycka sig med hjälp av bild, att kunna organisera sina studier och att fungera i samarbete med andra i arbetslag och grupper.

Likåsa skall skolan betona de tekniskt-praktiska vardagsfärdigheterna. Varje människa behöver dessa för att klara boende, arbete och fritid. Människan omger sig med allt fler tekniska hjälpmedel. Genom att föra in vardagskunskaper och vardagsfärdigheter i många olika ämnen är det möjligt att ge barnen respekt för att hushålla med resurser och bruksföremål och för möjligheterna att återanvända vardagstingen.

Med utgångspunkt i barnens vardagliga erfarenheter måste skolan ge eleverna insikt i de stora överlevnadsproblem som världen står inför. Alla måste bli medvetna om vikten av att hushålla med jordens resurser av energi, vatten, skog och odlingsbar mark liksom om de kriser som kan hota världssamhället genom överbefolkning, arbetslöshet och vidgade klyftor mellan rika och fattiga länder. Genom ett historiskt perspektiv bör eleverna få kunskap om naturvetenskapens roll för utveckling av vårt nuvarande samhälle och vår levnadsstandard liksom om de faror som är förknippade med användningen av tekniken.

Fostran och utveckling

Skolan skall fostra. Det innebär att skolan aktivt och medvetet skall påverka och stimulera barn och ungdomar att vilja omfatta vår demokratis grundläggande värderingar och låta dessa komma till uttryck i praktisk, vardaglig handling.

Skolan skall därför utveckla sådana egenskaper hos eleverna som kan bära upp och förstärka demokratins principer om tolerans, samverkan och likaberättigande mellan människorna. Att väcka respekt för sanning och rätt, för människans egenvärde, för människolivets okränkbarhet och därmed för rätten till personlig integritet är en huvuduppgift för skolan.

Detta innebär bl a att skolan skall fostra eleverna till insikt om att ingen människa får utsättas för förtryck och att ingen med problem och svårigheter får lämnas åt sitt öde. Var och en har ett ansvar för att försöka minska andra människors smärta, lidande och förnedring.

Samlivet i det demokratiska samhället måste utformas av fria och självständiga människor. Skolan skall därför verka för jämställdhet mellan kvinnor och män.

Skolan skall söka grundlägga solidaritet med eftersatta grupper inom och utom landet. Den skall aktivt verka för att invandrarna i vårt land innefattas i samhällsgemenskapen. Den skall också grundlägga en vilja att söka fredliga lösningar av konflikter. Det betyder att skolan skall sträva efter att ge eleverna en förmåga att leva sig in i och förstå hur andra människor har det och en vilja att handla med också deras bästa för ögonen.

Skolan kompletterar hemmets påverkan och fostran. Huvudansvaret vilar alltid på hemmet. I samarbete med hemmen har skolan ett medansvar för att barnen utvecklas till demokratiska och ansvarstagande människor. De vuxna i skolan skall stödja föräldrarna i deras uppgift att fostra. Skolan har å sin sida rätt att förvänta att föräldrarna stöder dess arbete. Det har stor betydelse att även föräldrarna accepterar och söker främja demokratins principer och regelsystem. Därigenom kan barn och ungdomar få uppleva att hemmet och skolan är delar av samma omvärld.

Barns fostran och personliga utveckling är oupplösligt förenad med deras arbete att inhämta och utveckla kunskaper och färdigheter. De omständigheter under vilka barn och ungdomar tillägnar sig kunskaper och färdigheter är därför viktiga för deras fostran. Det handlar om hela den anda som präglar en skolenhet. De vuxnas förväntningar och krav och den roll de spelar som barns och ungdomars förebilder i ord och handling påverkar den bild de unga får av sig själva liksom deras attityder till kunskap, arbete och etiska frågor.

Verksamheten i skolan likaväl som i samhället i övrigt bygger på politiska beslut som har tillkommit i demokratisk ordning. Dessa beslut kommer till uttryck i lagar och föreskrifter. Eleverna måste liksom de vuxna efterleva dessa regler. Samtidigt som skolan håller fast vid detta skall den klargöra att man aldrig med hjälp av samhällets lagar får undertrycka grundläggande mänskliga fri- och rättigheter.

Den gemensamma, demokratiska livshållning, som skolan i nära samarbete med hemmen skall föra vidare till barnen, innebär att de vuxna bör sträva efter att fostra barnen med minsta möjliga tvång.

De skall söka förankra de etiska normerna i barnets egen personlighet och konkreta omvärld. Människans etiska utveckling främjas aldrig av blind lydnad, men ej heller av vuxnas likgiltighet. Ett barns moral formas genom kontakt och gemenskap med människor som barnet har tillit till och vill likna.

Barn måste få bearbeta moraliska problem och normkonflikter och även ta ansvar för att lösa sådana problem i konkreta vardags-situationer. I våra gemensamma, grundläggande värderingar rymms många problem och konflikter. Kollisioner mellan mål och verklighet bör inte döljas bakom utslätade formuleringar. Frågor om konflikter, deras orsaker och lösningar skall lyftas fram i samtal och diskussioner i många sammanhang. Skolan skall aktivt påverka barnen att ta ställning i dessa frågor.

Med utgångspunkt i de grundläggande värderingarna måste varje klass och varje skola utforma de regler som barn, skolpersonal och föräldrar tillsammans kommer överens om är nödvändiga för att arbetet och samvaron skall fungera i klassen och i skolan. Dessa regler för vardagslivet skall kännas angelägna just i den situation som råder och upprätthållas konsekvent. Det gäller också att gemensamt bestämma vilka följder olika överträdelser av reglerna skall ha.

Reglerna skall fortlöpande utvärderas av elever, lärare och föräldrar tillsammans. Varje barn och vuxen måste själv ta ansvar för att överenskommelser följs. Samtidigt behöver var och en de andras stöd. Den starkares ansvar för och omsorg om den svagare måste klart betonas.

Att vara till nytta, att erkännas för sin egen skull, att få ta ansvar är påtagliga och grundläggande behov för alla barn. Detta måste varje skolenhets vuxna och barn dra de praktiska konsekvenserna av utifrån de förutsättningar som finns just på deras skola.

Respekten för människans egenvärde och aktningen för andra skall likaså vara den etiska grunden för skolans arbete med frågor i vilka människor i vårt land har *skiljaktiga värderingar*.

I skolarbetet ställs man dagligen inför frågor där det föreligger olika uppfattningar. Det kan gälla livsåskådning, politik, sociala värderingar eller moral, det kan gälla människosyn och historieuppfattning, det kan gälla stilriktningar och smak. Skolan tar emot barn ur alla grupper och åsiktsläger i samhället. Alla föräldrar skall med samma förtroende kunna skicka sina barn till skolan, förvissade om att dessa inte blir påverkade från skolans sida till förmån för den ena eller den andra av inbördes kämpande åskådningar och uppfattningar. I frågor, där det föreligger olika uppfattningar, skall skolans undervisning därför vara saklig och allsidig.

Skolan skall vara öppen för att skiljaktiga värderingar och åsikter

framförs och hävda betydelsen av ett personligt engagemang. Samtidigt skall skolan hävda vår demokratis väsentliga värden och klart ta avstånd från allt som strider mot dessa. Skolan får alltså inte ställa sig neutral eller passiv i fråga om det demokratiska samhällets grundläggande värderingar. Skolan måste i stället medvetet verka för dessa värderingar och fostra eleverna till att respektera dem.

Riktlinjer för arbetet

I INNEHÅLL OCH SAMVERKAN

Skolan — ett centrum för samarbete

Grundskolan är samhällets största insats för barn och ungdom. I den vistas alla i nio år. Den utgör därför ett naturligt centrum för en bred samverkan mellan föräldrar, elever och skolans personal, med förskola och fritidsverksamhet, med sociala myndigheter och yrkeslivet, med föreningar, organisationer, kulturinstitutioner och kulturarbetare.

Till skolstyrelsens uppgift hör att i samarbete med andra kommunala nämnder ta initiativ till och verka för gemensam planering i syfte att utnyttja befintliga resurser på bästa sätt.

Omtanke om elevernas psykiska och fysiska hälsa skall prägla skolans arbete och miljö. Såväl lärare som skolledning, elevvårdspersonal och annan personal skall i samverkan med elever och föräldrar verka för en god arbetsmiljö.

Skoldagen

All verksamhet under skoldagen skall präglas av skolans mål och har därför ett pedagogiskt syfte. Ett framgångsrikt arbete fordrar i skolan — liksom på andra arbetsplatser — en helhetssyn på all verksamhet. Denna kommer till uttryck bland annat i den samlade skoldagen.

Det ankommer på skolstyrelsen att besluta när samlad skoldag skall införas. Vid ett successivt genomförande beslutar skolstyrelsen också om vilka klasser som skall omfattas av samlad skoldag. Den beslutar dessutom om skoldagens längd inom de ramar skolförordningen anger. För verksamhet under skoldagen är skolstyrelsen huvudman. Så långt det är möjligt bör ansvaret dock vara decentraliserat till rektorsområde och arbetsenhet.

På mellanstadiet och högstadiet skall eleverna delta i fria aktiviteter i den utsträckning som anges i föreskrifter för timplanerna, även om samlad skoldag inte har införts. Beslut om samlad skoldag medför att kommunen *därutöver* skall svara för omsorg och aktiviteter även under den återstående del av skoldagen, som inte upptas av lektioner.

Skolarbetets inriktning och innehåll under lektionerna anges i kursplaner för olika ämnen och ämnesgrupper. Inom ramen för läroplanens riktlinjer och bestämmelser är det en uppgift för skolans personal och elever att med hjälp av de resurser som står till buds utforma den egna arbetsdagen. Skoldagens utformning ger också goda förutsättningar för information och diskussion om hur barn- och ungdomsfrågor kan lösas inom olika delar av kommunen.

Olika elevgrupper bör själva få svara för vissa program under skoldagen. Skolan bör dessutom engagera föräldrar, föreningar och representanter för t ex sociala organ, kultur- och fritidsförvaltning. Det är väsentligt att fritidshemmens lokaler och verksamhet naturligt kopplas till skoldagen. Fritidsgårdar, bibliotek och föreningslivets lokaler bör om möjligt utnyttjas så att ett rikt utbud och en god samverkan kan uppnås.

Skoldagen skall innehålla tid för avkoppling och vila. Alla har behov av att under fria former tala med varandra om upplevelser och händelser liksom av att tänka och bearbeta upplevelser i lugn och ro.

Som *riktlinjer för planeringen av fria aktiviteter* under skoldagen bör gälla:

- att tillgodose och stimulera elevernas verksamhetsbehov, sociala kontaktbehov och behov av kulturell stimulans,
- att stimulera elevernas egen föreningsverksamhet och därvid se till att den betraktas och behandlas som elevernas egen angelägenhet, organiserad och ledd av dem själva,
- att stimulera till deltagande i skolans beslutsprocesser och gå eleverna tillhanda med hjälp och stöd i elevrådsarbetet,
- att bredda kontakterna med vuxna, verksamma utanför skolan,
- att bredda kännedomen om ortens förenings-, kultur- och fritidsliv och stimulera till engagemang och aktivt deltagande i detta,
- att engagera elever i skilda åldrar och av olika kön i samma grupper,
- att erbjuda en trygg omsorg om barnen i de lägre åldrarna,
- att speciellt söka engagera svagmotiverade elever och hos dem skapa en positiv attityd till skolan,
- att utveckla ett naturligt och otvunget umgänge mellan elever och vuxna.

Fria aktiviteter som en naturlig del av skolans verksamhet kan bli ett led, inte bara i utökad och förbättrad omsorg om eleverna, utan också i en förbättring av individualiserings- och stödmöjligheterna inom skolan. För att lyckas måste skolan både anknyta till existerande intressen och skapa nya, utvecklande intressen. Skolans personal

och ledare i ungdomsföreningar och studieförbund måste på ett aktivt sätt medverka och informera eleverna om olika möjligheter. Många aktiviteter kan eleverna själva organisera och leda. Undersökningar har visat att eleverna ofta väljer slentrianmässigt och att valen styrs av tradition, kön och nöjesindustrins utbud. Skolan bör stimulera till nya grepp för att få variation och förnyelse. Idéburna, hobbybetonade, idrottsliga och estetiska verksamheter bör befrämjas liksom en inriktning på natur- och miljövårdsfrågor. Skolan skall förmedla kännedom om och kontakt med fritidsgrupper och organisationer utanför skolan. Därigenom kan den ge eleverna bestående intressen som kan leda till en meningsfull fritid. Ensidighet i urvalet bör skolan undvika genom att tillse att fria aktiviteter innehåller ett variationsrikt program under läsåret.

Verksamheten kan organiseras i många former. I det följande anges några av dem.

Tid bör anslås för gemensamma samlingar. Dessa kan innehålla information och diskussion, program med kulturella och sociala inslag, presentation av organisationer, föreningar och olika yrkesgrupper. Så långt möjligt bör de bygga på elevernas egna aktiviteter. De kan ordnas för en eller ett par arbetsenheter, för hela årskurser eller stadier och, där så är lämpligt och möjligt, för en hel skolenhet.

Inom varje klass bildar klassföreståndare och elever tillsammans ett klassråd. Klassrådets verksamhet är en viktig del av skolans reguljära arbete. Det kan — utom under lektioner — sammanträda under tid för morgonsamling och tid för fria aktiviteter. Till denna kan också förläggas elevernas egen föreningsverksamhet, t ex sammankomster med elevrådet.

Skolbiblioteket bör om möjligt vara tillgängligt under hela skoldagen. Där kan eleverna utveckla sina intressen genom att läsa böcker, tidningar och tidskrifter. Det är ofta skolans bästa utrymme för självständiga studier, för arbete i grupp eller studiecirkel. Kultur nämnd och kulturorganisationer bör kunna utnyttja skolan som forum för kulturaktiviteter, utställningar, sagostunder m m.

Fria aktiviteter måste ge utrymme för elevernas eget ansvar för delar av arbetet inom skolan. Detta kan ske på många olika sätt och bör ges så stor omfattning som möjligt med hänsyn till elevernas förutsättningar och mognad. Elever och elevgrupper bör hjälpa till med dagliga göromål i skolan. De bör medverka i lokalvård, i biblioteks- och reproduktionsarbete och utföra enklare reparationer. De bör kunna svara för servering och dukning i samband med

skolluncher. De kan — t ex samordnat med temaarbeten — arbeta med utformning av skolgården. Aktivitet och ansvar, inte en passiv serviceinställning, måste prägla elevernas roll i skolan.

Ett annat medel att utveckla en social ansvarskänsla och stärka sammanhållningen i skolan är fadderverksamhet. Äldre elever kan hjälpa yngre barn i förskolan, i undervisningen, i skolbiblioteket eller hjälpa nyinflyttade elever till rätta. Äldre elever bör få leda olika gruppaktiviteter. Klasser i högre årskurser kan ta hand om nya klasser i skolan, t ex i samband med skolstart och stadieövergångar. Elever bör kunna delta i planeringen och genomförandet av friluftsdagar och lägerskolor.

Under arbete i grupper, ledda av föreningar, lärare, fritidspersonal, kulturarbetare, föräldrar, elever och andra bör eleverna få möjligheter att utveckla olika intressen.

På lågstadiet kan man anknyta till vad eleverna är vana vid från tiden i förskolan. Gränserna mellan lektioner och fria aktiviteter kan bli flytande. Det kan upplevas positivt att under fria aktiviteter få tid att göra färdig en arbetsuppgift som påbörjats under lektionerna. Fri och skapande verksamhet, sång, musik, dramatik, arbete med bild, sagor och korta samlingsstudier stimulerar fantasi och känsla.

På mellanstadiet och högstadiet — och i många fall redan på lågstadiet — kan man samla kring olika frågor som har sitt ursprung i lektionernas arbetsområden eller i teman och tillvalskurser. Det är också viktigt att man inom olika ämnen fortlöpande söker nya vägar och genom diskussioner, medverkan av kulturarbetare och föreningsföreträdare och läsning av litteratur ger eleverna stimulans till en berikande fritid utanför skoldagen.

Andra aktiviteter kan ha anknytning till allmänt idrottsliga, hobbybetonade, estetiska och idéburna intressen. Hit hör exempelvis lagidrotter, folkdans, bild- och formarbete, djurvård, orkesterspel, motorkunskap, modellbygge och maskinskrivning.

En tredje grupp av aktiviteter är de som organiseras av ledare för olika organisationer. Denna verksamhet är ofta medvetet profilerad. Den kan till en väsentlig del vara identisk med övriga aktiviteter men också vara en del av organisationernas ungdomsarbete. Till sitt innehåll måste den anpassas efter elevernas ålder och mognad. (Om samverkan skola — föreningar se s 28 f)

Ett omfattande inslag kan bli elevernas musikaliska sysselsättningar. För att möjliggöra elevdeltagande i ännu större omfattning än de fria aktiviteterna medger får rektor befria elever från lektioner under sammanlagt 20 undervisningstimmar per år för att de skall kunna delta i musikverksamhet.

Samverkan
mellan skola
och förskola

Skolledningen liksom personalen i förskolan har ett ansvar för att alla barn och föräldrar får kontakt med den skola där barnet skall börja. Vid skolstarten bör kontakten mellan hem och skola ske i samverkan med förskolan. Målet bör vara att övergången från förskola till skola blir så mjuk att barnen upplever verksamheten i de båda skolformerna som kontinuerlig.

De som arbetar i förskola och grundskola bör ta del av innehåll och arbetssätt i varandras skolformer. Genom studiebesök, gemensamma konferenser och/eller arbete inom den andra skolformen bör man främja en samstämmighet i synen på arbetssätt och barns utveckling. För barn med annat hemspråk än svenska är detta speciellt viktigt, eftersom språkutvecklingen är beroende av att förskolans och skolans insatser för dessa barn är konsekventa och väl genomtänkta. De barn som skall börja skolan men inte går i förskola bör ägnas särskild uppmärksamhet.

I samverkan med föräldrar och förskola skall skolan söka förhindra att enskilda elever får problem vid skolstarten. Grupper av olika storlek och varierande arbetssätt ger möjlighet att anpassa skolan till elevernas skiftande mognad. Möjlighet för vissa barn att få börja skolan före sju års ålder regleras i skolförordningen. Uppskov med skolstarten får ske, om barnet inte har nått den mognad som fordras för att delta i undervisningen. Avgörande skall här vara föräldrarnas inställning och deras uppfattning om barnets behov. Om skolstarten skjuts upp ett år, skall barnet beredas plats i förskolan. Deltagande i förskolans verksamhet är då obligatoriskt.

Samverkan
mellan
skola och hem

Hemmet har det primära och huvudsakliga ansvaret för elevernas fostran och vård. Skolans verksamhet skall vara ett stöd för hemmet i en fostran utformad efter de grundläggande demokratiska värderingarna i vårt samhälle. Det kan vara av stor betydelse att skillnader i normer och uppfattningar i olika frågor blir diskuterade mellan skola och föräldrar så att man kan överbrygga eventuella motsättningar.

Det råder närvaroplikt i skolan. Föräldrar är skyldiga att övervaka att barnet fullgör sin skolgång. Om en elev måste vara frånvarande, t ex på grund av sjukdom, skall föräldrarna, eller den hos vilken eleven vistas, snarast anmäla hindret till skolan. Frånvaro skall såvitt möjligt förhandsanmälas. I skolan fordras närvarokontroll och registrering för att föräldrarna skall kunna vara säkra på att eleven är i skolan under skoldagen. Ett sådant system skall ge möjlighet till snabb kontakt med hemmen. Skolan har ansvar för att hemmen underrättas, om förhandsanmälan inte skett, och för att frånvaro i mer betydande grad följs upp.

Om skolan skall kunna bidra till varje elevs positiva utveckling behöver den känna till elevens hela situation. Skolan bör därför hålla sig orienterad om elevens hemmiljö. Föräldrarna skall ges tillfälle att följa skolans arbete och bör få medverka i detta. Kontakten mellan skola och hem gynnas av att båda parter lär känna varandra. Ansvar för att kontakter kommer till stånd vilar på skolan.

Skolan skall understödja också samverkan mellan olika barns föräldrar så att de tillsammans kan diskutera bl a skoldagens utformning, ordningsregler och insatser för elevernas fritid.

Skolan är skyldig att ta kontakt med föräldrarna till samtliga barn två gånger varje läsår. Klassföreståndaren har ansvar för dessa kontakter. De personliga samtalen och direktkontakten med föräldrarna är värdefulla. Kontakterna kan därför ske i form av enskilda samtal. Eleverna bör om möjligt få delta i dessa. Det är angeläget att hemspråkslärarna deltar i samtalen med invandrabarn och deras föräldrar liksom att speciallärarna medverkar vid samtal om barn med särskilda svårigheter. Men också klassmöten kan vara betydelsefulla. Flera kontaktformer bör utvecklas och utnyttjas.

De enskilda samtalen har bl a till uppgift att i årskurserna 1–7 ersätta och i årskurserna 8 och 9 komplettera den information till föräldrarna som förr gavs huvudsakligen i form av betyg. Föräldrarna måste kunna följa sina barns studier och få veta hur barnen utvecklas. Lärarna skall vid dessa samtal söka ge en nyanserad bild av eleverna och inte begränsa samtalen enbart till elevernas studieresultat. De bör också utnyttja möjligheterna att få del av föräldrarnas kunskaper om och syn på sina barn så att skolans bild av eleverna kan bli så allsidig som möjligt.

Erfarenheten visar att det är svårt att få kontakt med alla föräldrar. Skolan måste då själv aktivt söka upp föräldrarna för att nå det nödvändiga samarbetet. Förstärkningsresursens icke undervisningsbundna del kan utnyttjas för att möjliggöra behövliga insatser.

Föräldrarnas kontakt med skolan bör inte inskränkas till ett par kontakttillfällen per år. Skolan har också en förpliktelse att regelbundet under elevernas studietid informera hemmen om grundskolans utformning, om läroplan och arbetssätt, om vilka möjligheter till fortsatt utbildning eller uppgifter inom arbetslivet som står till buds. Åhörardagar och gemensamma utflykter kan ge föräldrarna ytterligare inblick i skolans arbete.

Föräldrar är en tillgång i skolans arbete genom att de representerar en stor fond av erfarenhet och kunskap om olika yrken och verksamheter i samhället. De kan därmed aktivt bidra till elevernas utbildning genom att berätta om olika verksamheter, informera om

sitt arbete, om hobbies och föreningar, underlätta studiebesök, ställa sig till förfogande för intervjuer eller organisera grupper under fria aktiviteter. De kan aktivt stödja lärarnas och elevernas arbete på att förbättra skolans miljö.

Samverkan mellan skola och föreningar

I svensk demokrati spelar frivilliga organisationer och föreningar en stor roll. Skolan bör stödja de organisationer och folkrörelser och det fritidsliv som ungdomen själv organiserar, lika väl som skolan i sin tur får stöd från dem. Arbetet inom organisationer och föreningar kan ge skolan stimulans att pröva olika arbetsformer. Genom att eleverna under skoldagen får kontakt med närsamhällets föreningar kan de få impulser till meningsfyllda fritidsaktiviteter. Föreningarna kan i skolan möta elevernas behov av engagemang.

Skolstyrelsen, eller på skolstyrelsens uppdrag skolledningen, skall efter samråd med berörda lärare ta initiativ till samverkan genom att bjuda in företrädare för föreningar. Föreningarna kan göra sina insatser under lektioner men främst under tiden för fria aktiviteter och på tid före eller efter skoldagen. Skolledningen och berörda lärare måste ha möjlighet att väl planera verksamheten både vad gäller tid och lokaler. Föreningarnas medverkan måste ske inom de ramar som skoldag, resurser och tillgängliga lokaler erbjuder.

För all verksamhet under skoldagen gäller de allmänna målen för skolan. Inom denna ram bör föreningarna själva få svara för verksamhetens utformning under fria aktiviteter. Föreningar med bestämda program, exempelvis religiösa samfund och politiska föreningar, skall ha rätt att verka för sin uppfattning. Det åligger skolstyrelsen och skolledningen att svara för balans och allsidighet genom urvalet av föreningsaktiviteter.

Det kan ibland inträffa att endast vissa politiska föreningar eller vissa trossamfund har möjlighet eller intresse att medverka i skolan. Detta får då inte hindra all verksamhet. I stället bör skolans lärare i tillräcklig omfattning på lektioner orientera om och belysa andra idéer, så att eleverna kan få en helhetsuppfattning baserad på en så allsidig information som möjligt. Strävan bör dock vara att föreningar med olika åskådningar själva medverkar i skolan.

Skolan och kulturlivet

Skolan kan göra många viktiga insatser på det kulturella området. Ansvar för att förverkliga de kulturpolitiska uppgifterna vilar på skolans alla ämnen. Ett speciellt ansvar har dock de ämnen som har till uppgift att utveckla elevernas uttrycks- och kommunikationsförmåga i en strävan att skapa en god barn- och ungdomskultur. Genom undervisningen i t ex svenska, bild, musik, slöjd och idrott får

alla elever grundläggande insikter i olika uttryck för mänskliga känslor, stämningar och erfarenheter. De får också en träning i eget skapande som är ett led i personlighetsutvecklingen. De konstnärliga uttrycksmedlen, i form av teater och bild, utgör viktiga medel för att göra stoffet levande i olika ämnen och för att redovisa arbetsresultat och uttrycka opinioner. Temastudier underlättar verksamheter som drama och film. I arbetet med tema är biblioteken en viktig resurs.

Skolans roll som kulturcentrum bör emellertid inte begränsas till den obligatoriska undervisningen. Genom skolan skall eleverna också komma i kontakt med olika kulturyttringar såsom konserter, teaterföreställningar, filmförevisningar och konstutställningar. Eftersom skolan omfattar alla barn och ungdomar motverkar man att många kulturevenemang annars bara når vissa grupper.

Inom ramen för tillval eller olika fria aktiviteter kan eleverna mer ingående få utveckla sina intressen inom olika kulturområden. Medel för viss frivillig musikundervisning bedriven av grundskolans musiklärare ingår i förstärkningsresursen. Samverkan med det fria organisationslivet och den kommunala musikskolan kan också betyda mycket. Under fria aktiviteter finns, liksom under lektioner, möjligheter för kulturarbetare av skilda slag att medverka i skolan. Grupper kring teater, film, bild och dans kan anordnas av skolan. Olika elevgrupper på skolan bör få möjlighet att gå ut med egna program till andra klasser, stadier eller skolor. Detta kan ofta vara ett bra sätt att medverka till att bearbeta olika problem i skolan, t ex kring mobbning och kring frågor om alkohol och narkotika.

Skolan och arbetslivet

Skolan måste arbeta i samverkan med näringslivet och med arbetslivet i övrigt. Det innebär att skolan bedriver en del av sin verksamhet utanför skolbyggnaderna i form av studiebesök och exkursioner och som praktisk arbetslivsorientering. Skolan arbetar vidare med material och exempel från arbetslivet. De förhållanden som råder där skall så långt möjligt konkretiseras i undervisningen. Detta betyder att också andra än de som är anställda i skolan skall kunna medverka i arbetet både under lektioner och i fria aktiviteter.

Skolledningen skall ta initiativ för att söka få till stånd en så bred samverkan som möjligt. Många med specialkompetens och yrkeserfarenhet av olika arbetsmiljöer kan därigenom medverka i undervisningen i skolan. Lärarnas arbete kan kompletteras genom samverkan av t ex arbetare och tjänstemän, företrädare för arbetsgivare och arbetstagarer, skyddsombud och skyddsingenjörer. En aktiv samverkan från arbetsförmedlingarna är naturlig. Föräldrar kan vara en stor tillgång för skolan om de kan komma och berätta om

olika verksamheter. Äldre människor kan genom att skildra arbetsliv förr i tiden ge eleverna perspektiv på dagens situation. Den icke lärarbundna delen av förstärkningsresursen möjliggör sådana insatser.

Under tiden i grundskolan skall eleverna genom skolans försorg få en *praktisk arbetslivsorientering*. Till den skall anslås upp till tio veckor. Den omfattningen kan emellertid inte uppnås omedelbart i varje kommun, bl a av det skälet att det kan vara svårt att få fram tillräckligt antal platser för verksamheten. Den praktiska arbetslivsorienteringen skall dock omfatta minst sex veckor för varje elev under hela grundskoletiden.

Genom arbetslivsorienteringen och genom skolans studie- och yrkesorientering skall eleverna tillägna sig kunskap om olika verksamhetsområden, arbetsmiljöer, arbetsuppgifter och yrken och om arbetets betydelse för människorna och samhället. De skall skaffa sig insikt i partsförhållandena i arbetslivet, i de olika synsätt och intressen, som parterna företräder, och kunskaper om lagar och avtal, om arbetsgivares och arbetstagares rättigheter och skyldigheter, om sambanden mellan dessa faktorer och om företagsamhetens förutsättningar. De skall få kunskap om arbetsförmedlingarnas uppgifter och service till arbetssökande och arbetsgivare. I skolan skall eleverna i olika ämnen få möjligheter att bearbeta sina erfarenheter, så att dessa kan bidra till ett väl övervägt studie- och yrkesval.

Arbetslivsorienteringen skall liksom skolans övriga verksamhet motverka sådana begränsningar i studie- och yrkesvalet, som beror på traditionellt könsrolls- och statustänkande eller social och kulturell bakgrund. Den skall inriktas mot jämställdhet mellan könen i familj, arbetsliv och samhälle i övrigt.

Arbetslivsorienteringen är liksom övrig studie- och yrkesorientering i vid mening en angelägenhet för alla i skolan. Den skall i olika former ingå i skolans verksamhet från första till sista årskursen och i övergången från skola till arbetsliv. Kunskaper om arbetslivet och arbetsmarknaden kan förvärfvas både genom praktisk verksamhet inom och utom skolan och genom undervisningen i skolans olika ämnen. All arbetslivserfarenhet — också elevernas egen från fritid och ferier — bör tillvaratas i skolarbetet. Även skolans eget arbetsliv och de olika personalgruppernas uppgifter och situation bör således uppmärksammas.

I årskurs 9 skall studie- och yrkesorienteringen intensifieras, bl a genom elevernas direkta kontakter med olika utbildningsvägar. I samband med intagningen till gymnasieskolan och den uppsökande studie- och yrkesorienteringen måste skolan tillgodose vissa elevers särskilda behov av vägledning inför val av utbildning och av kontakt med arbetslivet.

De direkta arbetslivskontakterna skall ske i form av studiebesök och längre perioder under vilka eleverna aktivt deltar i verksamheten på arbetsplatserna. Skolstyrelsen skall besluta om arbetslivskontakternas sammanlagda längd inom ramen sex till tio veckor och om deras förläggning inom stadier och årskurser. Besluten skall förberedas i det lokala planeringsrådet (SSA-rådet).

Genom arbetslivsorienteringen skall elever under högstadietiden genom minst veckolånga perioder skaffa sig erfarenheter från var och en av följande tre arbetslivssektorer:

- Teknik och tillverkning
- Handel, kommunikation, service, jord- och skogsbruk
- Kontor och förvaltning, vård och undervisning.

Skolan skall därvid verka för att eleverna kombinerar valen inom de tre sektorerna på ett sådant sätt, att de ger pojkar inblick i kvinnodominerade yrken och flickor i mansdominerade.

Urval av stoff

Planering av studierna

Målen för olika ämnen eller ämnesgrupper anger studiernas inriktning och de begrepp, som varje elev skall få insikt i, liksom de väsentliga färdigheter eleven skall få lära sig tillämpa.

I olika huvudmoment anges stoff, som belyser begreppen och som eleverna skall arbeta med, liksom olika vägar att öva färdigheter. Lärare och elever kan därutöver också välja att arbeta med andra stoffområden, som gör eleverna förtrogna med de begrepp som anges i målen.

Planeringen i klasserna — eller i arbetsenheterna eller i andra former som skolan själv väljer — innebär att lärare och elever avgör hur lång tid de vill ägna åt olika moment, i vilken ordning de skall ta upp olika frågor, med vilka metoder frågorna skall bearbetas och vilka läromedel man kan använda.

Men dessutom måste lärarna i planeringen tillsammans med eleverna ange vilka insikter i en fråga eller vilka färdigheter som man vill ha uppnått efter en viss tid. För elevernas motivation är det centralt att de har näraliggande, klara etappmål att sträva emot. De måste kunna uppleva att de lyckas, lär sig något och gör framsteg. Det är också viktigt att motivet för att lära sig en viss bestämd kunskap klargörs. Diffus orientering är förödande för motivationen. Eftersom planeringen görs gemensamt av lärare och elever, kan

läraren ta hänsyn till elevernas olika förutsättningar. Vid planeringen måste man utgå från de centrala begreppen i målen och från kursplanernas huvudmoment. Först därefter bör valet av lämpliga läromedel — studiebesök, lärobok, tidningar, experiment — komma in.

Vid den konkreta planeringen i skolan skall man utgå från den tid som står till förfogande. Har man kommit överens om att en del av tiden i ett ämne skall anslås till temaarbeten, måste stoffmängden i övrigt anpassas därefter. Tillräcklig tid måste avsättas för praktisk tillämpning, för att bearbeta aktuellt stoff och för ett undersökande arbetssätt. Att skaffa sig kunskaper genom att läsa är både nödvändigt och önskvärt, men skolarbetet får inte begränsas till enbart bokliga studier för att möjliggöra presentation av mer stoff. Utgångspunkten bör så långt möjligt vara iakttagelser och experiment.

Urvals- principer

Mängden av fakta är oändlig. Fonden av kunskaper — insikter i samband mellan olika fakta — är överväldigande och ökas genom forskningens framsteg för varje dag. De färdigheter vi behöver behärska är också av många slag och ställer stora krav på övning. Inom skolan måste därför göras ett strängt begränsat urval av lärostoff.

Ett sådant urval är redan gjort i de olika ämnenas och ämnesgruppernas mål. Huvudmomenten innebär ytterligare en begränsning genom att de anvisar väsentliga områden som belyser målen.

Men även inom ett huvudmoment måste lärare och elever göra ett urval av stoff. Följande principer bör vara till ledning.

- Lärare och elever måste söka komma överens om den kärna av kunskaper som är nödvändig för alla att känna till i dagens samhälle och som behövs för fortsatta studier. Arbetet bör inriktas på att alla elever säkert behärskar denna grundkurs. Därigenom får de en fond av fasta kunskaper som gör det lättare för dem att arbeta på egen hand inom tillvalskurser, teman och fria aktiviteter och senare i arbete och fortsatta studier.
- Läromedel innehåller därutöver också mängder av i övrigt önskvärda kunskaper för fördjupningsuppgifter i olika sammanhang. Dessa får inte förväxlas med de nödvändiga baskunskaperna.
- Tillfällen till övning av grundläggande färdigheter att tala, läsa, skriva och räkna skall ges eleverna i många ämnen. Träningen får inte ensidigt koncentreras till svenska och matematik. Sakprosa sysslar ele-

verna främst med i andra ämnen än svenska. Skriv- och räkneuppgifter hör hemma inom en grupp av ämnen. Att kunna uttrycka sig med hjälp av bild är på samma sätt en färdighet som berör många ämnen. Detsamma gäller de grundläggande studietekniska färdigheterna.

Att kommunikationsfärdigheterna ges en central plats innebär på intet sätt att de skall tränas isolerat och utanför motiverande sammanhang under lektionerna. Skrivträning bör självklart inte gälla stoff utan intresse för eleverna. Uttrycksförmåga är beroende av vetande. Eleverna lär sig använda ord samtidigt som de lär sig begrepp och ställer frågor. Språket utformas i ett samspel med andra människor. Barns arbete med bilder, med litteratur och drama, med konstnärliga uttrycksmedel över huvud taget främjar deras språkutveckling. Betoningen av färdigheter får således inte leda till en ensidig metodik med isolerade, formella övningar.

- Vardagskunskaper och vardagsfärdigheter skall spela en stor roll i skolan. Dit hör kunskaper som berör hushåll, familj, samlevnadsfrågor och teknik liksom exempelvis förmågan att kunna skriva maskin. Eleverna måste som konsumenter kunna kritiskt värdera de varor och budskap de utsätts för. Mer traditionellt stoff kan behöva vika för att skolan tillräckligt skall kunna anknyta till den verklighet, som dagligen omger eleverna.
- Eleverna bör inom ramen för olika ämnen få rikliga tillfällen att bearbeta etiska frågeställningar och konflikter. Exempel bör därvid ges på positiva insatser och möjligheter.
- Internationella förbindelser spelar en allt större roll. Det är nödvändigt att i skolan välja stoff som låter eleverna inse vårt samhälles internationella beroende och därmed vikten av internationella kontakter och internationellt samarbete. Samhällsorienterande ämnen, bild och musik spelar liksom litteraturläsning stor roll. Invandrarelever och deras föräldrar kan vara en stor tillgång för att förmedla kännedom om andra länders kultur. Det är skolans uppgift att fostra eleverna så att de känner solidaritet med andra länder, folkslag och kulturer. Det är också skolans upp-

gift att fostra eleverna att förstå och känna samhörighet med minoritetsgrupper inom vårt eget land. Skolan måste göra aktiva insatser för att eleverna skall förstå utvecklingsländernas problem och vårt beroende av dessa länder.

Saklighet och allsidighet

Urvalet och behandlingen av stoff i alla ämnen skall präglas av saklighet och allsidighet.

Genom att göra undervisningen saklig och allsidig uppfyller skolan på bästa sätt kravet på objektivitet. Därigenom fostras eleverna till att utveckla ett självständigt och kritiskt betraktelsesätt och en vilja till sakliga bedömning. De stimuleras till ett personligt engagemang och ett fördjupat intresse.

Kravet på saklighet och allsidighet måste beaktas jämsides med andra krav som kan och bör ställas på både lärare, undervisning och läromedel. Ett pedagogiskt krav är exempelvis att tryckta läromedel skall vara skrivna på ett medryckande och livfullt sätt och stimulera till kritisk debatt. Ett annat krav, som alltid är aktuellt i forskning, undervisning och nyhetsförmedling, är att stoffet skall vara väsentligt och relevant.

Det är viktigt att skolan skiljer på innebörden i begreppen saklighet och allsidighet och på deras tillämpningsområden.

Saklighet innebär bl a följande.

Läraren skall undvika tendentiös framställning. Innebörden i mångtydiga och vaga begrepp skall klargöras. Läraren måste avhålla sig från att använda tendentiösa beskrivningar och att själv dra förhastade slutsatser. En beskrivning bryter mot denna norm om vissa saker utelämnas och andra framhävs och om framställningen därigenom ger eleverna en skev eller direkt felaktig bild av det som framställs. En färgad beskrivning tjänar "sändarens" intresse (t ex propaganda, indoktrinering, viss typ av reklam).

Allsidighet innebär bl a följande.

Stoffurvalet skall vara sådant att centrala problem för ämnet, arbetsområdet eller projektet lyfts fram. Undervisningen skall återspegla den dynamik som utmärker olika skeenden. Det är således inte till fyllest att undervisningen tar upp yttre förhållanden och formella ting och tekniker. Den måste dessutom sträva efter att nå "insidan" i varje skeende. Det kan ske bl a genom att skolan låter representanter för samfund, partier, organisationer, författare, konstnärer osv själva presentera sina åskådningar och uppfattningar.

Skiljaktiga uppfattningar liksom problem och svårigheter skall öppet redovisas och bearbetas. Värderingar får förekomma. Sam-

hällsfrågor är t ex aldrig värderingsfria. Men det skall alltid klart framgå vem det är som står för dem. Så har t ex läraren rätt att uttrycka egna värderingar om det klart framgår att de är personliga. Eleverna får inte vilseledas genom uttryck som "man", "torde", "anses ofta", osv.

Också våra gemensamma, grundläggande värderingar måste diskuteras. Konflikter mellan mål och verklighet skall belysas med material av olika slag och frågeställningar kring detta skall bearbetas.

Det är en viktig uppgift för läraren att klargöra för eleverna vad som är kontroversiellt resp okontroversiellt i sakfrågor liksom i värderings- och normfrågor och redovisa de argument som kan finnas för att inta en viss ståndpunkt.

Inom alla ämnen i skolan måste lärare och elever göra klart för sig vad som är värderingsfrågor i den meningen att man bara kan besvara dem genom att inta en värderande ståndpunkt.

Den som skall ta ställning till värderingsfrågor behöver goda kunskaper. Genom tillämpningsövningar bör skolan hjälpa eleverna att inse detta. Kravet på saklighet och allsidighet innebär att eleverna även får veta och får insikt i hur man rationellt argumenterar för olika värdeståndpunkter. Det gör man, när man använder argument som hör till saken och är hållbara. Målet bör vara att eleverna blir motiverade att självständigt ta ställning med respekt för fakta och med öppenhet för sakliga argument.

Personligt ställningstagande är elevens eget ansvar. Skolans ansvar är att det underlag som detta ställningstagande grundas på skall vara sakligt och opartiskt.

I skolan skall människor med personligt engagemang kunna stimulera barn och ungdomar till personligt ställningstagande. Företrädare för olika föreningar och trossamfund kan medverka i skolans arbete. Kravet på saklighet och allsidighet gäller då det samlade utbudet, för vilket skolstyrelse och skolläroverstyrelse har ansvaret (Se sid 28).

Skolan är alltid skyldig att klargöra och hålla fast vid de grundläggande demokratiska värderingar som skolan skall söka förmå alla barn och ungdomar att omfatta (se s 18). Skolan skall ta klart avstånd från allt som strider mot dessa värderingar.

Konflikter och konfliktlösningar

Saklighet och allsidighet fordrar att samhället inte framställs som konfliktlöst och harmoniskt. I stället är det viktigt att barn får klart för sig sambandet mellan å ena sidan mänskliga, sociala och nationella konflikter och å andra sidan aggression, våld och krig. Skolan måste göra eleverna medvetna om att människor lever under olika

ekonomiska, sociala och kulturella förhållanden och att motsättningar därigenom kan uppkomma mellan olika grupper.

Diskussion om konflikter och konfliktlösningar skall utgöra ett naturligt inslag i många sammanhang i skolans undervisning. Detta gäller inte enbart när skolan tar upp frågor om totalförsvar och fred, om lag och rätt och när man behandlar livsåskådningsfrågor. Det är aktuellt i alla ämnen, i klassråd och i andra sammanhang, när man diskuterar och bearbetar relationer mellan människor och de regelsystem människor tillsammans skapar.

Det fria studievalet

Omfattning

För att kunna skapa och vidmakthålla motivation är det nödvändigt att skolan i betydande utsträckning går elevernas intressen till mötes liksom att skolan stimulerar eleverna att utveckla olika intressen. Den enskilda skolan och arbetet i den enskilda klassen måste därför så långt möjligt kunna anpassas efter de intressen som eleverna har eller som lärarna förmår ge dem. Det är därför från denna synpunkt viktigt att det finns betydande möjligheter inom skolan att lokalt utforma program och kurser.

Detta kan ske i fördjupningsstudier på alla stadier, individuellt eller i grupp. Men inom skolan finns dessutom en betydande sektor avsedd enbart för elevernas fria studieval.

På både *låg- och mellanstadierna* kan lärare och elever komma överens om att avsätta tid för temaarbeten. På *mellanstadiet* skall dessutom förekomma tid motsvarande två stadieveckotimmar¹ för fria aktiviteter.

På *högstadiet* skall fria aktiviteter omfatta tid motsvarande fem stadieveckotimmar. Temastudier är på högstadiet obligatoriska och skall som riktvärde omfatta tolv stadieveckotimmar. Dessutom finns på högstadiet elva stadieveckotimmar avsatta för tillval.

Tillval

På förslag av rektor beslutar skolstyrelsen i varje kommun vilka kurser som skall kunna väljas inom tillvalsblocket. Rektor skall avge sitt förslag efter samråd med personal, föräldrar och elever. Arbetet inom dessa kurser skall präglas av samma målmedvetenhet som skolans övriga verksamhet.

Treåriga kurser i tyska och franska skall alltid erbjudas. Kurserna

¹Med stadieveckotimme menas summan av de veckotimmar som kan förekomma i ett stadiums tre årskurser.

skall anordnas om antalet elever, som väljer respektive språk, är lägst fem. För övriga kurser finns ingen gräns för lägsta elevantal. Tillgängliga resurser måste här som inom andra områden avgöra hur stort utbud av kurser som är möjligt.

Kursernas längd kan variera från en termin till tre år. Inom det erbjudna utbudet av kurser har föräldrar och elever fritt val. Inför varje nytt läsår skall finnas möjlighet till omval. Den elev som väljer terminskurser måste således välja för både höst- och vårtermin samtidigt, såvida skolans behov av planering fordrar detta.

Även språkkursernas längd kan variera. Utöver de treåriga kurserna i tyska och franska kan man således erbjuda kurser i dessa — eller andra språk — som också är kortare än tre år.

Vad som skall studeras i de olika tillvalskurserna skall anges i en kursplan. För den lokala skolenheten avger rektor förslag till kursplan efter samråd med berörda lärare och elever. Kursplanen kan ha utarbetats på den lokala skolan, av skolstyrelsen eller av länskolnämnden. SÖ har som hjälp för det lokala arbetet tagit fram modeller för vissa kursplaner.

Länskolnämnden fastställer kursplan, som är utarbetad av rektor eller skolstyrelse.

Kurserna — med undantag av kurser i språk — skall utgöra en fördjupning av eller intresseprofilering inom några moment i två eller flera ämnen. De kan ges en starkt praktisk anknytning genom att bygga på moment ur exempelvis slöjd, teknik och hemkunskap. De kan belysa miljövarsfrågor (teknik, biologi, geografi, samhällskunskap), eller friskvård (hemkunskap, idrott, biologi, kemi). Maskinskrivning kan ingå i kombination med andra tekniskt-praktiska vardagsfärdigheter. Bostads- och miljökunskap (hemkunskap, historia, teknik, slöjd) fritt skapande (svenska, bild, musik) är exempel på andra möjliga kombinationer.

Kurserna skall vara så inriktade att de inte kan förutses få en mycket sned könsfördelning. Skulle detta ändå bli fallet och utökad information inte ger resultat skall kursplanen omarbetas. Kurserna får inte heller utformas så att de utgör parallell- eller överkurser till de obligatoriska ämnena, exempelvis matematik, vilket snabbt skulle kunna leda till en nivågruppering på de vanliga lektionerna i ämnet.

Tema

Temastudier är fördjupningsuppgifter som lärare och elever väljer att utföra inom de obligatoriska ämnenas ram. Tid skall stå till förfogande för detta. På högstadiet gäller tolv stadiveckotimmar som ett riktvärde.

Arbetsenhetskonferensen skall föreslå hur tiden för temastudier bör läggas ut på skilda ämnen eller ämnesgrupper. Förslagen bör avges i så god tid att skolledningen kan utgå från dem vid schemalaggningsen. Om man redan på våren före det aktuella läsåret beslutar, hur tiden för temastudier skall disponeras, bör schemalaggningsen kunna anpassas efter temaplaneringen. Det bör då utan större svårighet vara möjligt att ägna långa, sammanhängande pass åt temastudierna. Om man under tiden för temastudier periodläser och koncentrerar arbetet till vissa veckor under läsåret får eleverna ytterligare möjligheter att ägna sig åt mer omfattande arbetsuppgifter.

Vanan att arbeta med sådana större uppgifter bör successivt byggas upp hos eleverna under skolåren.

Innehållet i ett tema skall hålla sig inom ramen för huvudmomenten i det eller de berörda ämnena. Men arbetet skall syfta till fördjupning inom ett begränsat område, ge eleverna möjlighet att tillämpa också tidskrävande arbetsmetoder och planera och ta ansvar för en större arbetsuppgift.

Det tematiska arbetet kan vara gemensamt för flera årskurser, för en arbetsenhet, för en klass eller bestå av olika studier utförda av skilda elevgrupper. Antalet samtidigt studerade teman i en arbetsenhet eller klass blir beroende av hur många skilda arbeten som ett arbetslag eller en lärare anser sig kunna handleda samtidigt.

Om elever och lärare så önskar kan arbetet ha en ämnesövergripande uppläggning. Det är betydelsefullt att man genom fortbildning och lokal planering underlättar för de lärare och elever som väljer en sådan samlad undervisning.

Flera olika teman bör behandlas under ett läsår. Inget hindrar att eleverna väljer att fortsätta arbetet med temauppgifter under den icke timplanebundna delen av skoldagen. Tvärtom är det angeläget att knyta ihop temastudier och fria aktiviteter och därmed också befrämja ett samarbete mellan lärare och ledare från föreningar eller organisationer.

Fria aktiviteter Skolstyrelsen ansvarar för de fria aktiviteterna under skoldagen. För dessa avsätts på mellanstadiet tid som motsvarar två stadiieveckotimmar, på högstadiet tid motsvarande fem stadiieveckotimmar. Om kommunen infört samlad skoldag avsätts för fria aktiviteter dessutom övrig icke timplanebunden tid under skoldagen.

Skoldagens utformning och de fria aktiviteterna har behandlats på s 22 ff.

Studie- och yrkesorientering

Syfte

Studie- och yrkesorientering (syo) är det sammanfattande begreppet för inslag i undervisningen som särskilt syftar till att ge eleverna förberedelse för framtida yrkesval och kunskaper om arbetslivet. Syo är en del av skolans undervisningsprogram. I skolans arbetsplan (se s 60) skall finnas en planering av hur orienteringen skall genomföras i skolans ämnen och dess övriga verksamhet. Syons målsättning kan uppnås först när syostoffet blir ett naturligt inslag i alla ämnen och därmed allas gemensamma ansvar. Skolan bör också ta till vara de kunskaper om arbetslivet som finns hos elevernas föräldrar.

De för skolan gemensamma målen och riktlinjerna för arbetsätt och arbetsformer gäller också för syo. Syo kan därför inte inskränkas till information som ges vid vissa valtillfällen. Attityder och föreställningar formas under en lång utvecklingsprocess, och skolan påverkar eleverna redan från första årskursen. Självkännedom, intressen, värderingar av olika arbeten och roller, föreställningar om utbildningsväsendet och arbetsmarknaden, kunskaper om hur man kan skaffa och utvärdera informationer och om hur man klagör för sig valalternativ och motivet för olika val har avgörande betydelse, när eleven tar ställning till studieväg eller arbete.

Skolan skall verka för jämställdhet mellan kvinnor och män. Skolledningen har ett speciellt ansvar för att material om könsrollsfrågor tillförs skolan och för att läroplanens syfte i detta avseende förverkligas. Skolan bör på olika sätt stimulera eleverna att välja yrke och vuxenroll oberoende av traditionella könsrollsföreställningar och den bild av könsrollerna som massmedia ofta förser oss med. Skolan bör därvid också uppmärksamma de faktiska skillnader i löne- och arbetsvillkor som ännu bidrar till att konservera könsbundna val.

Skolan skall utveckla elevernas förmåga att pröva kritiskt och självständigt och motstå tendentiös påverkan. Detta mål bör ständigt aktualiseras i syo, inte minst i syo som riktar sig till klasser eller grupper och i praktisk arbetslivsorientering. Den kritiska inställningen innebär bl a att eleverna lär sig ifrågasätta det teoretiska underlaget för och urvalet av fakta i informationen. De måste t ex bli medvetna om osäkerheten i prognoser och kritiska mot kategoriska uttalanden om utvecklingen på arbetsmarknaden. Skolan bör alltid redovisa källan för informationen och diskutera, hur syftet medvetet eller omedvetet färgar urvalet eller framställningen. Den kritiskt analyserande inställningen innebär också att eleverna i samband med studiebesök, hemuppgifter och praktisk arbetslivsorientering

ställer frågor och skaffar fram fakta, som belyser sociala relationer på arbetsplatser, värderingar bland olika grupper, problem såsom målsättning för verksamheten, lönerelationer, yrkens status, förhållandet överordnad — underordnad, könsroller etc och sedan diskuterar dessa frågor och relaterar dem till det egna yrkesvalet.

Skolan har ett speciellt ansvar för dem som av fysiska, psykiska och andra skäl har svårigheter i skolarbetet. Skolans personal måste därför ägna speciell omsorg åt dem också i syo-arbetet. Även in-
vandrarbarnen liksom deras föräldrar har ofta särskilt behov av syo.

Arbetsätt

Syo skall i princip bedrivas i samma arbetsformer och med samma arbetsätt som skolans övriga verksamhet. Den måste anknyta till elevernas verklighetsuppfattning och successivt vidga deras perspektiv. Den måste utnyttja ett undersökande arbetsätt och sträva efter elevaktivitet och individualisering. Den kan utgöra inslag i klass- eller gruppundervisning och i individuellt arbete och ge underlag för uppgifter i temastudier och temadagar.

En viktig roll spelar elevens samtal med lärarna och syo-funktionären kring intressen och framtidsplaner. Genom lärostoffet i många olika ämnen, genom insatser av dem som arbetar ute i samhället — fackliga företrädare och representanter för näringslivet, den offentliga sektorn och föräldrar — genom studiebesök och praktisk arbetslivsorientering skall eleverna under skolan få en alltmer omfattande insikt i studie- och yrkesliv. Samtalen kan på detta sätt bidra till att den enskilde eleven efterfrågar utbildning och upplever den som väsentlig.

Skolan bör uppmuntra individens egen aktivitet, självanalys och bedömning av valalternativ. Därigenom ökar elevens möjlighet att klara valsituationer och att ändra utbildnings- och yrkesvalet, t ex när studie- och yrkesplanerna på grund av yttre omständigheter eller ändrad intresseinriktning måste modifieras. Den som ger den enskilda studie- och yrkesvägledningen bör dock inte förhålla sig passiv. Om lärare och syofunktionärer bara fungerar som förmedlare av information som efterfrågas, blir syo inte någon stark motivik mot inflytande från hemmiljö, kamrater, massmedier etc. Syo bör motverka att yrkesvalet begränsas av t ex social bakgrund, kön eller elevens bristande motivation att analysera sin situation, även om detta leder till ifrågasättande av ett beslut som eleven fattat och gör valet svårare, eftersom alternativen ökar.

Syo har en informerande och klarläggande roll. Men detta får således inte hindra lärare och syofunktionärer att ge elever och föräldrar råd. Rådgivning är en naturlig del av ett förtroendefullt samarbete mellan hem och skola. Lika naturligt bör det vara att

skolan aldrig försöker påtrycka elever och föräldrar sin uppfattning.

Det enskilda studie- och yrkesvägledningssamtalet är frivilligt för eleverna och givetvis också för föräldrarna. Men skolan bör sträva efter att nå så många som möjligt, inte enbart med tryckt material utan också genom uppsökande verksamhet.

Syofordrar liksom övriga moment i skolans undervisning också tillgång till tryckt material. Eleverna skall därför i skolans boksamlingar kunna finna vad de behöver i fråga om allmän och speciell information.

Skolledningen har ansvaret för att syo planeras och utvärderas som en del av skolans arbetsplan. Om särskild planeringskonferens föreskrivs i skolförordningen.

Kontakt och samverkan

Skolans lärare skall i skilda ämnen låta eleverna söka kunskaper och träna färdigheter av betydelse i sammanhanget. Det är exempelvis ett naturligt moment i språkundervisningen att göra eleverna uppmärksamma på betydelsen av språkkunskaper i olika yrken och studier och diskutera de olika yrken i vilka språkkunskaperna är nödvändiga för själva yrket. På samma naturliga sätt kan andra ämnen bidra till en allsidig orientering. Genom den praktiska arbetslivsorienteringen (se s 30 ff) sker en omfattande samverkan med yrkeslivet utanför skolan. Denna medverkan från företag, myndigheter och organisationer m m är ett väsentligt inslag i studie- och yrkesorienteringen.

Skolläkare, skolsköterska, skolkurator och skolpsykolog har särskild kännedom om elevens förutsättningar och behov. Syofunktionärens insatser är betydelsefulla för enskilda samtal, allmän information, kontaktarbete med mottagande skolor och med arbetsmarknadsmyndigheter. Men syofunktionärerna bör också tillsammans med lärare diskutera och planera syons roll i skolans arbete. De kan därvid bidra med uppslag till undersökningar, temastudier, individuella uppgifter, utställningar och studiebesök.

Vidare studier och betyg

Grundskolan skall orientera elever om vidare studiemöjligheter, om innehåll och utformning av olika linjer och specialkurser inom gymnasieskolan, om olika former av vuxenutbildning, företagsutbildning och annan verksamhet. Genom tryckt material och annan allmän information, genom att personal och elever från andra utbildningar besöker grundskolan och genom studiebesök vid dessa skolor ökar elevernas möjligheter att träffa ett realistiskt och väl avvägt val med hänsyn till sina intressen och anlag. Skolan skall ge eleverna en allsidig bild av studierna på olika utbildningsvägar för att motverka att eleverna genom felval råkar ut för studiemisslyc-

kanden och för att underlätta återkommande utbildning.

I vissa fall kommer antalet platser i den sökta utbildningen att vara otillräckligt i förhållande till antalet sökande. Intagningsnämnden måste då göra ett urval bland de sökande. Som central urvalsgrund måste betyg användas. Övriga urvalsgrunder är arbetslivserfarenhet, förutbildning, rangordning av val, upprepad ansökan samt könstillhörighet. Betyg skall därför sättas av skolans lärare i årskurserna 8 och 9, såväl höst- som vårtermin. Vårterminsbetyget avser hela läsåret och inbegriper även vad som behandlats under höstterminen. Betyg skall sättas i de ämnen eller ämnesgrupper som upptas på högstadiets timplan samt i tillvalskurser i årskurserna 8 och 9. Betygen skall ges i femgradig skala, där medelbetyget är tre. Någon given procentsats för de olika betygsgraderna skall inte finnas. Normalt skall dock antalet fyror och tvåror i en klass vara fler än antalet femmor respektive ettor.

Medelbetyget tre gäller för samtliga elever i landet. För den enskilda klasser kommer däremot medelbetygen att kunna avvika från riksgenomsnittet. Standardprov ställs till skolornas förfogande som riktninggivare för betyget tre i svenska, matematik och engelska. I tillvalskurser, som är lokalt utformade, kan jämförelsemöjligheterna bli begränsade.

I övervägande antalet fall behöver urval inte ske utan eleverna kan komma in på sina förstahandsval. För elevernas studievägledning är det emellertid nödvändigt att de skriftliga betygen kompletteras med att lärarna under hela skoltiden muntligt, i samtal med elev och föräldrar, redogör för hur de bedömer elevens utveckling. Elevens prestationer jämförs då med vad han eller hon tidigare gjort och med hans eller hennes egna förutsättningar. Eleven jämförs alltså inte med andra elever.

Betyget utgör en bedömning av vad eleven vid betygsättningstillfället presterat. I betyget vägs samman prestationerna i olika delar av ett ämne eller en ämnesgrupp. Därvid bör kursplanernas accentuering av de olika momenten och deras omfattning vara vägledande. Brister på ett mindre viktigt område bör inte få sänka betyget i samma utsträckning, som om det gällt ett mera väsentligt. Betyg i vissa ämnen, där skriftliga prov ges, får inte göras beroende enbart av dessa prov. Samtliga prestationer skall inräknas, och läraren måste undvika att övervärdera sådana resultat som lättare än andra låter sig bedömas. Betygen skall också grunda sig på iakttagelser och anteckningar under hela högstadiet och inte enbart på intryck vid periodens slut. Även under läsår då betyg inte ges skall lärare föra anteckningar om elevernas arbete som underlag för samtal med elev och föräldrar.

Skolans uppföljningsansvar

Skolans ansvar för eleverna upphör inte då de lämnar den obligatoriska skolan. Skolstyrelsen skall bedriva uppföljande studie- och yrkesorientering för att stödja ungdomar, som inte har fyllt 18 år och som varken studerar eller har arbete. Studie- och yrkesorienteringen skall bedrivas i syfte att ge dessa ungdomar möjlighet till arbete, praktik eller utbildning.

Skolstyrelsens övergripande uppföljningsansvar består till dess ungdomarna är 18 år. Skulle de dessförinnan sluta en anställning, är således skolstyrelsen skyldig att åter bedriva uppföljande studie- och yrkesorientering från den tidpunkt, då anställningen har upphört.

De lokala planeringsråden (SSA-råden) skall biträda skolstyrelserna i frågor om utbildningens anknytning till arbetslivet. Planeringsråden skall bl a planera och följa den uppsökande studie- och yrkesorienteringen.

II METODER

Lärostoffets gruppering

Innehållet är i skolans kursplaner grupperat på ämnen. Inom orienteringsämnena är det ordnat i två block, samhällsorienterande ämnen och naturorienterande ämnen. Varje ämne eller ämnesblock har en bestämd tid tillmätt i skolans timplan för att garantera att stoff av olika slag blir beaktat i lika mån i alla svenska skolor.

Ämnesgränserna skall emellertid inte styra hur undervisningen läggs upp och planeras. Undervisningsfrågor behandlas av klassrådet eller i ämnesvisa konferenser. Därefter beslutar arbetsenhetskonferensen om övergripande planering och uppläggning. Lärare och elever kan välja mellan olika sätt att disponera stoffet, där varje sätt har sina speciella för- och nackdelar.

Vid en utpräglad ämnesundervisning är ämnets område klart avgränsat inom den ram som huvudmomenten anger. Det har en egen systematik. Olika moment sammanhänger med och bygger på föregående. Detta kan ge reda och stadga åt undervisningen. Stoffet blir nära knutet till lärarnas utbildning, vilket underlättar en konkret och sakriktig behandling. Exemplet kan bli mer levande och engagerande. Det är lättare för läraren att fånga intressen och stimulera till en fördjupning i teman eller en vidareutveckling i fria aktiviteter, om han eller hon grundligt behärskar stoff och litteratur.

Inom ämnena kan traditionell systematik ibland ersättas med arbetsområden som är överblickbara för eleverna.

Samtidigt finns det betydande nackdelar. Alla människor — och i all synnerhet barn — upplever inte verkligheten systematiserad inom olika traditionella ämnesgränser. De frågor vi ställer inför verkligheten, om t ex vår bostad, vår miljö, vår skola, vårt samliv med andra, berör flera traditionella ämnen. Situationen i aktuella konfliktområden ute i världen måste vi ofta förstå bl a utifrån vad historia, samhällskunskap, geografi och religionskunskap lär oss.

Internationella studier har framhävt betydelsen av att naturvetenskap och teknik behandlas som en enhet vid undervisningen. Denna enhet måste framstå tydlig för eleverna både i början och vid slutet av ett avsnitt. Teori och tillämpning måste också vara intimt förbundna. En undervisning, där detta samband inte ständigt framgår, förfelar sitt syfte. Undervisningen måste vara en förberedelse för eleverna att spela en kritisk och aktiv roll i samhälls- och arbetsmiljö. Naturvetenskaplig-teknisk undervisning kan därför inte heller isoleras från samhällsvetenskaperna. Inte minst illustrerar energi- och miljöfrågorna detta.

Miljöfrågor och konsumentfrågor kan också med fördel belysas i ämnesövergripande arbetsområden som omfattar slöjd, hemkunskap och teknik. Sådana arbetsområden lämpar sig också utmärkt för att utveckla arbetssätt där teori och praktik varvas och där elevernas insatser kan inriktas på direkt produktiva uppgifter inom den egna skolmiljön. Jämställdhetsfrågor, samlevnadsfrågor och etiska problem bör belysas i samverkan mellan flera ämnen.

De fördelar som finns med samlade arbetsområden måste lärare och elever tillsammans väga mot nackdelar i form av organisatoriska svårigheter. Ibland måste man då välja mellan olika helhetsperspektiv. Ämnesbunden undervisning utesluter på intet sätt att stoffet grupperas i enheter som är omedelbart gripbara för eleverna, exempelvis historiska utvecklingslinjer, hembygdens historia, motiv i litteraturen, djuren i vår omvärld.

Arbetsformer och arbetssätt

Arbetsenheter Inom rektorsområdet skall skolan vara indelad i arbetsenheter. Inom arbetsenheten är eleverna fördelade på klasser och under det dagliga arbetet också på grupper av olika storlek.

Arbetsenheten behöver inte bestå av klasser ur samma årskurs. Man kan exempelvis bilda en enhet av elever från årskurserna 1, 2

och 3. Arbetsenheten kan också bestå av klasser från olika stadier. Ofta kan en sådan organisation ha stora fördelar. Äldre elever kan hjälpa yngre.

Arbetsenheter får inte bli enbart en administrativ indelning. Målet är att de skall kunna utvecklas till en liten skola inom den större skolans ram. De skall främja ett intimt samarbete mellan personal och elever.

Väsentliga mål i skolans arbete uppnås lättare om inom rektorsområdena vissa uppgifter decentraliseras till arbetsenheterna. Exempel på sådana uppgifter är följande:

- Arbetsenheterna har en viktig roll i den pedagogiska planeringen. De bör planlägga den grundläggande färdighetsträningen, speciallärnarnas insatser, utläggningen av teman m m.
- Arbetsenheten är en naturlig ram för att diskutera och planera stödet till elever med svårigheter. Endast om man inte kan lösa en fråga inom arbetsenheten, t ex genom att samråda med föräldrar, tillämpa annan metodik, arbeta med annat stoff, arbeta i mindre grupp eller med individuella uppgifter etc, behöver problemet föras upp till skolans elevvårdskonferens.
- I många fall är arbetsenheten den naturliga enheten för att komma överens om elevernas egna ansvarsområden och egna insatser i miljön liksom för att planera fria aktiviteter. Den är ofta en lämplig enhet för information till och diskussion med föräldrar i olika frågor.

Samrådet om den pedagogiska planeringen och om verksamheten under läsåret eller terminen bör resultera i en arbetsplan för arbetsenheten. Skyldigheten att planera undervisning och elevvårdsarbete inom arbetsenheten regleras i skolförordningen. Arbetsplanen skall uttrycka ett program och formulera mål och ambitioner på ett sådant sätt att man vid läsårets/terminens slut har möjlighet att värdera verksamheten och komma överens om eventuellt ändrade arbetssätt eller ambitioner inför en kommande verksamhetsperiod. Skolan skall på detta sätt söka sig fram genom samarbete och samråd mellan elever, personal och skolläda.

Att skolan är organiserad i arbetsenheter gör det lättare för lärare att samarbeta i arbetslag. Ett sådant samarbete mellan de vuxna i skolan är ett viktigt föredöme i praktisk demokrati för eleverna. Det är väsentligt för en konsekvent och målmedveten färdighetsträning i olika ämnen. Det är också avgörande för att man inom arbetsenhetens ram skall kunna ge stöd åt elever med svårigheter av skilda slag och för att den specialpedagogiska metodik, som speciallärnarna är utbildade i, skall få så stor genomslagskraft som möjligt. Det är

betydelsefullt för att kunna individualisera arbetssätt med skilda elevgrupper och för att kunna genomföra temauppgifter eller samlade arbetsområden. Samarbete i arbetslag ger också möjlighet till stöd och hjälp mellan lärare.

Ett gott samarbete mellan lärare och elever är avgörande för ett framgångsrikt arbete. Framför allt kommer samverkan till uttryck genom att man i det dagliga arbetet gemensamt planerar kurserna och söker komma överens om de konkreta mål man vill uppnå under en serie lektioner.

Samråd

Huvudsakligen sker samråd och samverkan i skolan i informella former. Men skolan behöver också vissa fastare samråds- och beslutsformer. I 3 kap skolförordningen finns föreskrifter om obligatoriska konferenser och klassråd i skolan.

I huvudsak ankommer det dock på varje rektorsområde att självt avgöra konferensplaneringen. Avsikten med den fria konferensplaneringen i skolorna är densamma som med den fria resursanvändningen, nämligen att man lokalt skall kunna besluta om verksamheten och utforma den realistiskt. Skolans arbetsplan (se s 60 ff) bör ta upp denna fråga. Den pedagogiska planeringen kan göras konkret i samarbete med en bestämd elevgrupp — i arbetsenhet eller klass. I några fall kan man önska ta upp frågor som är gemensamma för ett ämne i flera arbetsenheter, på ett helt stadium eller i hela rektorsområdet, t ex frågor om tryckta läromedel. Konferensernas sammansättning måste då från fall till fall avpassas efter detta. I andra fall kan uppgiften gälla planeringen av tillvalsämnen eller fritidsverksamhet tillsammans med föreningar och föräldrar eller avse utformningen av friluftsdagar, gemensamma samlingar eller kulturinsatser i skolan, vilket fordrar konferenser av annat slag.

I den pedagogiska planering till vilken rektor, eller den han/hon utser, kallar skall representanter för eleverna delta i samma antal som personalen, på högstadiet med rätt för eleverna att även delta i besluten. Kan planeringen ske i ett klassråd, där alla elever — inte enbart representanter — deltar är detta att föredra. Det är väsentligt att diskussionen kan utgå från alternativ, som lärarna presenterar.

Om elevernas medverkan måste ske genom representanter, måste skolan se till att representanterna har möjlighet att i förväg diskutera med klasskamraterna. De skall sedan ha möjlighet att redovisa för sina kamrater vad man kommit fram till.

Elevernas ansvar

Ett av skolans mål är att ge barn och ungdom en demokratisk fostran. Eleverna skall bl a tillsammans med kamrater kunna fördela arbetsuppgifter, organisera redovisningar och utställningar, ta

ansvar för yngre kamrater som behöver hjälp och ta del i arbetet på en god skolmiljö. Eleverna behöver öva sig i att argumentera rationellt och att bedöma tvärsäkra påståenden och kritiskt granska förenklade lösningar på komplicerade frågor. De måste vänja sig vid att lyssna på andras argument och förslag, även om dessa är mycket olika deras egna. De bör uppmuntras till en reflekterande inställning genom att själva praktisera den.

Eleverna skall aktivt medverka i att utforma skolans arbetsmiljö. Kollektiva arbetsuppgifter för olika elevgrupper är ägnade att bryta främlingskap, motverka tendenser till mobbning och skadegörelse och ge elever ökat självförtroende. Verksamheter, som kräver samarbete och ansvarstagande, bidrar på ett avgörande sätt till att åskådliggöra betydelsen av demokratiskt beslutade överenskommelser och regler.

Elevernans medverkan i skolans inre arbete kompletterar också deras arbetslivsorientering. Genom att t ex arbeta inom skolbiblioteken, medverka vid utformningen av närmiljön, leda grupper inom fria aktiviteter, arrangera utställningar, delta i skolans interna information genom elevtidningar och hjälpa yngre kamrater kan de få givande inblickar i hur en arbetsplats fungerar. I skolor, exempelvis i glesbygdsområden, som annars kan ha svårt att ordna en omfattande arbetslivsorientering utanför skolmiljön, kan även sådant internt arbete, som arbetsenheten organiserar, ingå i de veckor som avsätts för skolans arbetslivsorientering.

Elevföreningar i skolan ger eleverna tillfälle att samlas kring gemensamma intressen. Eleverna får därigenom vana att fungera i olika sammanhang inom ett ordnat föreningsliv och blir inställda på att lojalt följa de beslut som fattas i demokratisk ordning men också att i demokratiska former verka för ändring av vad de ogillar. Eleverna bör uppmuntras att i klassråd, elevråd och i elevorganisationer fördela förtroendeposter jämnt på flickor och pojkar.

Elevföreningarna kan vara av olika slag. De yngre eleverna samlas i hobbyklubbar och klassföreningar, de äldre kan utveckla en föreningsverksamhet som omspannar ett rikt register, t ex idrott, musik, läsning, dramatik, foto och olika idéinriktade frågor, såsom nykterhetsfrågor samt religiösa och politiska frågor. Inte sällan har dessa föreningar från tid till annan en ganska ojämn verksamhet. Skolan kan emellertid stödja och aktivera föreningsarbetet genom att låta föreningarna medverka i olika sammanhang — t ex med program vid gemensamma samlingar, artiklar för en skoltidning, en utställning etc — genom att ge ekonomiskt stöd, genom att låta enskilda föreningsmedlemmar få olika uppdrag och genom att, om så är möjligt, särskilt intresserade lärare blir medlemmar i förening-

en. I stor utsträckning bör föreningar kunna ta initiativ till fria aktiviteter inom sitt område.

Produktionen av skoltidningar lär eleverna mycket om samverkan. Ibland är dessa tidningar av relativt anspråkslöst slag och närmast ett uttryck för verksamhetslusten hos en enskild elev eller i en viss kamratkrets eller är resultatet av arbetsuppgifter inom något ämne. I andra fall rör det sig om tidningar som redigeras av en klass eller en elevförening. Ibland utgör tidningen ett för skolan som helhet representativt organ.

Arbetet med enkla, duplicerade tidningar eller mer genomarbetade, tryckta publikationer ger värdefulla erfarenheter, som skolan bör intressera sig för och stödja, bl a genom att ge de råd och den medverkan eleverna önskar få. Ingår klassföreståndare eller annan lärare i redaktionen kan de därigenom få en naturlig kontakt med eleverna utanför klassrummet. Dessutom kan skoltidningen många gånger stimulera elevernas förmåga att argumentera rationellt och klart i både tal och skrift i det vanliga skolarbetet.

Någon förhandsgranskning av skoltidningar får inte förekomma. Principen om det tryckta ordets frihet gäller också för skolan, oavsett det utförande tidningen erhåller.

Däremot har skolan ingen anledning att med utrustning och material stödja tidningar, som uppenbart arbetar mot skolans mål.

Arbetsformer Elever och lärare kan komma överens om att organisera arbetet på olika sätt. Skilda arbetsformer har för- och nackdelar, de lämpar sig olika väl beroende på stoff, syfte eller arbetsmaterial. Vid den gemensamma planeringen är det en huvuduppgift för lärarna att ta initiativ till att arbetsformerna prövas och utvärderas, genom enkäter och gruppdiskussioner. Eleverna kan arbeta med gemensamma uppgifter i klassen eller i mindre grupper, i par eller helt individuellt. Läraren kan vända sig till hela klassen, handleda gruppvis eller individuellt. En variation efter stoffets art bör eftersträvas. Om lärarna samarbetar i arbetslag kan olika arbetsformer lätt växla inom ett arbetsområde.

Många elever måste ha betydligt mer hjälp än andra. Det kan framför allt gälla, när de söker lära in grundläggande färdigheter och när de arbetar för att tillägna sig en nödvändig kärna av kunskaper. Men det kan också gälla elever, som har ett starkare behov av känslomässigt stöd och uppmuntran. För att de skall kunna få hjälp på bästa sätt kan det då vara nödvändigt att samla dem i mindre grupper. Detta innebär en fördel för dem men också en risk. Om en sådan gruppering blir bestående under längre tid kan den påverka elevernas självuppfattning. En gruppering av detta slag leder också

lätt till att anspråksnivån anpassas nedåt, vilket medför att eleverna, trots att syftet varit det motsatta, får sämre kunskaper än i blandade grupper.

Skolan måste därför undvika att sådana grupperingar blir bestående under längre tid och blir identiska i mer än ett ämne. Som en absolut längsta tidsgräns gäller en termin. Skulle eleven, trots extra stöd under så lång tid, fortfarande ha avsevärda studiesvårigheter måste skolan samråda med elev och föräldrar om grupperingen. Elevvårdskonferensen beslutar i sådana fall om eleven skall få arbeta längre tid i särskild undervisningsgrupp i ett eller flera ämnen.

Till de arbetsformer, som skolan skall besluta om lokalt, hör också lektionernas längd. I timplanen anges omfattningen av kursen i stadiveckotimmar om 40 minuter. Detta avgör emellertid på inget sätt lektionens längd. Det naturliga bör här vara att lärare och elever prövar sig fram och väljer den längd på arbetspassen, som lämpar sig för olika ämnen och som är schematekniskt möjlig. Det ankommer på rektor att besluta om schemats utformning.

De normala arbetsformerna i skolan kan brytas för verksamheter av skilda slag. I det följande anges några sådana inslag i skolarbetet.

För att ge alla möjlighet att delta i utvärdering av det gångna läsårets verksamhet, av hur man lyckats uppnå målen i skolans och arbetsenheternas arbetsplaner, kan rektor inställa undervisningen för att lärare och elever gemensamt skall kunna delta i utvärderingsdagar.

Temaarbeten eller redovisning av olika uppgifter kan ibland koncentreras till hela dagar. Genom gemensamma samlingar kan alla få ta del av teaterföreställningar, konserter, filmförevisningar, diskussioner och information.

Under ett visst antal dagar av läsåret (4—8 dagar) skall skolarbetet ske i form av friluftsverksamhet. Syftet med friluftsverksamheten är att genom aktiv rekreation ge eleverna omväxling i det dagliga arbetet och att ge möjlighet till vistelse ute i naturen. Eleverna bör genom denna verksamhet lära sig inse värdet av friluftsliv och bli förtrogna med motionsformer och idrottsgrenar, som de både under sin uppväxt och som vuxna kan ägna sig åt under sin fritid. Friluftsverksamheten skall stimulera till ett varaktigt intresse för idrottslig verksamhet och regelbunden, konditionsstärkande utevistelse som en nödvändig åtgärd för att bibehålla hälsa och arbetsförmåga. Genom friluftsverksamheten kan eleverna också lära sig uppskatta och känna ansvar för naturen och dess skönhetsvärden. Att skapa förståelse för och kunskap om de miljövårdande åtgärder, som enskilda och samhället måste åta sig, är vidare ett angeläget syfte med friluftsverksamheten.

Friluftstimmarna skall disponeras för aktiviteter utomhus. Speciellt bör de huvudmoment inom idrott, som inte kan bedrivas på vanliga lektioner, behandlas. Under friluftsverksamhet kan också ges en naturlig tillämpning av sådana moment som allemansrätt, naturvård och naturskydd.

Vid lägerskolverksamhet kan elever i samband med internatförläggning under ett par dagar eller vanligen omkring en vecka få studera naturen och människornas liv och verksamhet på en annan plats än i skolan. Verksamheten utgör sålunda en del av den reguljära undervisningen och innebär ett värdefullt komplement till det vanliga skolarbetet. Den ger i början av ett nytt stadium lärare och elever en god möjlighet att lära känna varandra.

Arbetsätt

Med arbetsätt i trängre mening brukar man avse den metod med vilken man försöker uppnå ett mål, t ex tillägna sig eller lära ut olika kunskaper och färdigheter.

I vissa fall är arbetsättet givet. Man kan inte lära sig samarbeta, om man inte får praktisera samarbete, man kan inte lära sig disponera en uppgift och redovisa den klart och åskådligt, om man inte tillämpar arbetsätt som kräver detta, man lär sig aldrig ta ansvar för gemensam trivsel, om ingen ger en ansvaret och ställer kravet.

I åtskilliga fall är arbetsättet ett medel för att uppnå något annat, t ex vissa färdigheter eller insikter. Som medel måste arbetsättet ständigt prövas, så att man finner det som är effektivast i olika sammanhang, för olika åldrar, i olika skolmiljöer, för skilda lärar- och elevindividualiteter.

Hittillsvarande praktiska erfarenheter pekar på att följande principer bör präglade arbetsättet för att inläringen skall bli effektiv.

Utgångspunkten för arbete med olika stoffområden bör vara elevernas verklighetsbild. Läraren måste försöka bygga vidare på elevernas egen nyfikenhet, låta dem formulera och söka svar på egna frågor, ställa problem som eggas deras vetgirighet. Arbetet bör därför starta med något aktuellt eller näraliggande. Men lika viktigt är att undervisningen sedan för eleverna vidare och vidgar deras verklighetsuppfattning i tid och rum. Till verkligheten hör inte enbart samhälle och natur utan också känsloupplevelser, kulturliv, livs-åskådningar och ideal av skilda slag.

Om arbetet i många fall kan utgå från problem, som eleverna själva ställer, får skolan goda möjligheter att träna dem i problemlösning. De bör inse vikten av att skaffa sig goda kunskaper som en förutsättning för att kunna arbeta vidare, att välja ut den information som är viktig i sammanhanget, att dra logiska slutsatser, att pröva kamraternas argument och till slut föreslå en lösning.

Av iakttagelser, teori och tillämpning varvas kan ofta vara det värdefullaste arbetssättet. Eleverna får då tillägna sig kunskaper genom att själva undersöka, observera och erfara. De får lära sig kritiskt sovra sina iakttagelser, disponera och ordna dem i större sammanhang. De får söka dra slutsatser ur dem och lära sig inse samband i samhälle och natur. De blir därigenom bekanta med hur teorier formas. De kan sedan få tillfälle att pröva sina teorier, tillämpa vad de lärt sig.

I ett sådant arbetssätt spelar läraren en aktiv roll för att få eleverna att arbeta kritiskt, inse sina iakttagelsers värde, reflektera, ställa frågor, lära sig sovra, disponera och presentera ett stoff. Läraren måste också spela en aktiv roll för att leda elevernas undersökningar in mot väsentliga områden och förhindra att man fastnar i oväsentliga frågor.

Genom lärarens aktiva roll framhävs den betydelse samtalet och samarbetet mellan lärare och elever bör ha. Läraren får inte inskränka sina insatser till att enbart organisera själva arbetssituationerna för att sedan låta verksamheten ledas av i förväg producerade arbetsuppgifter. Ett arbetssätt av detta opersonliga slag är främmande för grundskolans mål att hjälpa eleverna till allsidig utveckling.

Ett arbetssätt där iakttagelser, teoribildning och tillämpning växlar, passar dock långt ifrån i alla situationer. Ingen människa kan få direkt erfarenhet av allting. Eleverna måste därför också bli vana vid ett arbetssätt, där de tar del av andras erfarenheter. De måste lära sig utnyttja böcker och bibliotek och olika media.

Tendensen till att verbal information kan ta överhanden bör dock observeras. För att vinna tid har skolan ibland begränsat iakttagelser och experiment och tillämpningarna kan ha uteblivit. För många elever leder ett sådant ensidigt arbetssätt lätt till skoltrötthet. Tillämpningarna måste ges stort utrymme i vanligt skolarbete, i teman, i projekt. De kunskaper eleven tillägnat sig skall vara brukbara kunskaper för olika konkreta uppgifter eller för diskussion, skapande verksamhet och personlig utveckling. Först genom tillämpningen tar eleverna till sig kunskaperna som sin egendom, insikterna befasts och blir meningsfulla.

Kurserna skall därför inte belamras med orientering utsträckt över vida kunskapsfält, där eleverna aldrig ges tid att bruka inlärd kunskaper i arbetsuppgifter av skilda slag.

Skall eleverna känna motivation för att arbeta måste de ha möjlighet att se påtaliga resultat av arbetet. Det måste finnas näraliggande, klara etappmål att sträva efter. Lektionerna får därför inte glida ut i övningar eller materialsammanställningar utan att det finns klara mål, som lärare och elever sökt komma överens om för en svit av lektioner.

Kravet på elevaktiva arbetssätt utesluter en ensidig katederundervisning, dvs en undervisning som enbart består av att läraren redogör för ett stoff, som sedan eleverna memorerar med hjälp av anteckningar och lärobok varefter de förhörs muntligt eller skriftligt. Det utesluter också ett arbetssätt, där elevernas insatser begränsas till att enbart passivt samla material ur någon bok genom att skriva av olika uppgifter med ledning av förhandsproducerade frågor. Skolarbetet riskerar då att enbart bli en fråga om insamling av fakta, inte bearbetning av fakta eller tillämpning.

Inom ramen för olika elevaktiva arbetsformer finns stora valmöjligheter för lärare och elever att tillsammans pröva olika arbetssätt. Här måste skolan respektera olika elev- och lärarindividualiteter.

Individualisering måste så långt det är praktiskt möjligt få prägla arbetet. Den innebär en anpassning av stoffet till olika elever, en intresseindividualisering. Den innebär också att olika elever får olika lång tid för att lära sig något. Ett och samma arbetssätt passar inte alla elever. Också arbetssättet måste individualiseras inom de ramar som kravet på en allsidig träning ger. Det finns inget studiensätt, som är det bästa för alla elever.

Just genom att arbetssätt och uppgifter individualiseras kan eleverna lära sig inse samarbetets värde. Var och en inom en grupp bidrar inom ett tema eller projekt med olika insatser för att producera ett gemensamt resultat. Därigenom kan eleverna också lära sig förstå att olika arbetsuppgifter har samma värde. Alla behöver allas hjälp för att gruppen eller klassen skall åstadkomma ett bra resultat.

Hemuppgifter för eleverna utgör en del av skolans arbetssätt. Att lära eleverna att ta ansvar för en uppgift, avpassad efter deras individuella förmåga, är en väsentlig del av den karaktärsdaning som skolan skall ge.

Om elever av särskilda skäl inte kan utföra en given uppgift i hemmet, bör det ingå som en naturlig del i skolans planering att i olika former hjälpa dem att fullgöra uppgifterna i skolan.

Skolans arbetssätt måste också få prägla hemuppgifternas utformning. Dessa kan därför i många fall ha formen av undersökningar i närsamhälle och natur eller bestå av intervjuer med föräldrar och andra om olika arbetsförhållanden. Hemuppgifter bör också utnyttjas för att ge eleverna tillfälle till sådana övningar och repetitioner som är nödvändiga för att befästa kunskaper och färdigheter.

Läromedel

Läromedel är sådant som lärare och elever kommer överens om att använda för att nå uppställda mål.

Samhället och naturen runt skolan bör utnyttjas för iakttagelser och undersökningar. Genom arbetslivsorientering, studiebesök, ex-

kursioner, lägerskolor och hemuppgifter ges möjlighet att utforska och samla material. I samhället finns också ett rikligt informationsutbud genom etermedier, böcker, tidskrifter, broschyrer och tidningar. I skolarbetet kan det — kritiskt utnyttjat — utgöra kunskapskällor, och det kan och bör alltid användas, då man söker en bild av hur olika grupper söker påverka oss i skilda riktningar.

För skolarbetet finns också speciella läromedel, producerade för undervisningen. Tryckt material, som täcker väsentliga delar av ämne, ämnesgrupp eller kursmoment, måste spela en viktig roll, bl a för att ge fasthet och sammanhang i studierna. Eleverna skall genom kommunens försorg vara garanterade tillgång till sådana läromedel. Vissa sådana läromedel, eller väsentliga hjälpmedel som lexikon och kartböcker, skall eleverna få som gåva.

Om inköp av de läromedel som täcker hela ämnen eller grupper av ämnen beslutar skolstyrelsen efter förslag av rektor. Rektor skall lämna sitt förslag efter samråd med berörda lärare och företrädare för elever. Om övriga läromedel beslutar rektor efter liknande samråd och inom den samlade ekonomiska ram skolstyrelsen anvisat. Rektor kan i sin tur genom skolans interna budget fördela uppgiften att utnyttja tillgängliga medel. En sådan intern budget utgör en del av skolans arbetsplan.

Valet av läromedel är en del av undervisningsplaneringen. Det skall, med utgångspunkt i skolstyrelsens beslut, ske i samråd mellan lärare och elever. Genom ett sådant lokalt val av läromedel, knutet till lärares och elevers val av delmål och metod, kan läromedlen bli avpassade till de skilda förhållanden som gäller i olika skolor. Valet mellan att besöka en arbetsplats eller läsa om den i en bok är ett sådant pedagogiskt val, som måste träffas i skolan.

III ELEVER MED SÄRSKILDA BEHOV

Svårigheter i skolan

Förebyggande åtgärder

Skolan skall söka motverka att elever får svårigheter i skolarbetet. Den måste därför utforma sitt innehåll, sitt arbetssätt och sin organisation så, att den smidigt kan anpassa sig till olika elevers individualitet. En lokal beslutsrätt i den enskilda skolan, i arbetsenheten och i klassen, om stoff, arbetssätt och arbetsformer, är därför en förutsättning för att skolan skall kunna lyckas med sin uppgift.

Om en elev får svårigheter i arbetet är det nödvändigt att först pröva, om skolans arbetsätt kan ändras. Man måste, när utbildningen planeras, möjliggöra ett varierat arbetsätt. Den frihet skolan har i resursanvändning liksom i metodik och val av stoff skapar goda förutsättningar för ett sådant förebyggande arbete.

Elever med olika läggning och intressen måste få uppleva skolarbetet som något som kan utveckla dem själva. Skolan måste erbjuda ett mångsidigt innehåll. Eleverna måste få delta i planeringen och kunna välja olika studieområden som belyser mål och huvudmoment. På högstadiet omfattar det fria studievalet ungefär en tredjedel av tiden, och på låg- och mellanstadierna kan tid avsättas för temauppgifter. För enskilda elever kan i vissa fall sådana uppgifter utsträckas över längre tid än för andra.

Samtidigt måste man vara uppmärksam på att det ofta finns en konflikt mellan elevernas aktuella, upplevda behov och deras behov på sikt. Skolan skall ge eleverna en god förberedelse för ett kommande arbetsliv och för framtida studier t ex i form av återkommande utbildning. En total anpassning till elevernas spontana intressen kan leda till att de får stora svårigheter, när de skall gå ut i arbetslivet eller fortsätta med studier. Då förvandlas deras skolsvårigheter till hinder senare i livet.

Det förblir därför en uppgift — och en svår uppgift — för skolans lärare att söka länka elevernas spontana vetgirighet in på områden av betydelse, att utnyttja deras praktiska arbetslivsorientering, samtal och intervjuer för att få dem att inse värdet av olika kunskaper och färdigheter. Skolan får inte isolera skolarbetet från samhällslivet genom att låta all verksamhet bli ett fritt valt arbete. Då blir elevernas senare kontakt med de krav som livet ställer en chock. Kunskapsblottor i elementära avseenden leder lätt till en social och psykologisk vanmakt under resten av livet. Bristande förkunskaper bidrar till att eleverna uppfattar sig själva som "obegåvade". Skolan bidrar då till att förstärka ojämlikheter i samhället.

Framför allt är det nödvändigt att den grundläggande färdighetsutbildningen i att tala, läsa, skriva och räkna bedrivs målmedvetet och konsekvent. Brist i dessa färdigheter förstärker skolsvårigheter på högre stadier. Stadiegränser får inte utgöra gräns för färdighetsträningen. Oberoende av stadium måste eleverna exempelvis kunna få kontinuerlig läsundervisning.

Även arbetsättet måste, som tidigare framhållits, anpassas efter olika elever. Särskilt en alltför verbalt inriktad metodik missgynnar många elever. Ett arbete som baseras helt på skriftligt material och skriftliga instruktioner premierar elever, som på grund av ambition och studiemotivation är mindre beroende av en personlig och kän-

lomässig kontakt med en lärare för att hålla uppe arbetslusten. Det förorsakar däremot lätt svårigheter för elever som saknar dessa förutsättningar. Undersökande inslag, i natur och samhälle, liksom tillämpningsuppgifter måste i stället få stort utrymme. En sådan metodik underlättas i hög grad av samarbete i arbetslag mellan olika lärare.

Förutom en beredskap att anpassa stoff och arbetssätt och en konsekvent färdighetsträning spelar en behovsstyrd resursfördelning en betydelsefull roll. Skolsvårigheter har samband med den sociala situation, i vilken skolan och eleven befinner sig. Det åligger skolstyrelsen att på basis av en ingående kännedom om varje rektorsområdes arbetsmiljö och elevernas förutsättningar fördela förstärkningsresursen och de kommunala insatserna så att skolor, som har ett svårare utgångsläge, får större personella resurser. Detta kan innebära ökad lärartäthet, ökad andel utbildade speciallärare, förstärkt skolledning, större insatser av kuratorer, fritidspersonal, skolbibliotekarier, skolvårdar, elevassistenter och skolpsykologer, över huvud taget ett ökat antal vuxna per barn. Det kan givetvis också innebära förstärkningar på materielsidan. I skolor med många barn från språkliga minoriteter är det inte minst viktigt att det finns läromedel och litteratur också på elevernas hemspråk.

Skoldagens utbyggnad och utformning måste ägnas särskild uppmärksamhet i skolor med många problem. Om skillnaderna i utgångsläge för arbetet är stora mellan olika skolor, måste också skillnaderna i resurssatsning bli betydande.

På samma sätt som skolstyrelsens fördelning av insatser skall styras av olika behov inom olika rektorsområden, måste man inom skolan och inom arbetsenheterna fördela insatserna efter elevernas behov av särskilt stöd. Den fria resursanvändningen utgör förutsättningen för detta.

Att en del av resurserna är fria är således inget självändamål. De skall målmedvetet kunna riktas in mot de centrala uppgifter skolan har. Dit hör främst att ge alla elever goda kunskaper och grundläggande färdigheter. Om elever har svårigheter, skall man vid fördelningen av skolans förstärkningsresurs främst söka tillgodose dessa elevers behov, innan resurserna används för andra ändamål.

Skolledningen och klassföreståndarna är ansvariga för att ett förebyggande arbete planeras och genomförs inom skolan i samverkan med andra inom kommunens barn- och ungdomsarbete. Arbetsplanerna för rektorsområde och arbetsenhet bör konkret visa hur man planerat detta arbete.

Individin- riktat arbete

Arbetsenheten är den naturliga enhet inom vilken man skall försöka lösa olika problem. Diskussionerna inom ett arbetslag eller i elevvårdskonferensen kring en elevs problem skall utmynna i ett *åtgärdsprogram*. Av programmet, som bör utarbetas av skola, elev och föräldrar tillsammans och utgå från elevens behov, skall framgå vad det är man vill söka åstadkomma, exempelvis bättre läsfärdigheter, ökad närvaro, större motivation, bättre samarbetsförmåga. Av programmet bör dessutom framgå med vilka medel och metoder man vill arbeta. Det är viktigt att söka stärka elevens självuppfattning och självtillit genom att utgå från elevens starka sidor. Först som ett resultat av mål- och metoddiskussionen finns det anledning att ta upp frågan om eventuell placering av eleven i annan grupp.

Flera möjligheter står öppna.

- Man kan bilda mindre grupper med elever som behöver särskilt stöd under kortare tid.
- Man kan låta elever studera speciella arbetsområden under längre tid än den normala.
- Man kan bilda samtalsgrupper kring olika frågor.
- Man kan under tid för fria aktiviteter ge elever speciellt stöd i färdighetsämnen utöver timantalet i svenska och matematik.
- Man kan ordna speciella föräldrasamtal och man kan anslå tid att uppsöka föräldrar, som inte kommer till skolans sammankomster.
- Man kan anslå tid till hjälp med hemuppgifter åt elever, som inte har möjlighet att fullgöra sin uppgift hemma.

Skulle dessa möjligheter till ett mångsidigt arbete, vad gäller metodik, innehåll och organisation, inte förslå, skall elevens situation diskuteras i elevvårdskonferensen. Elevens svårigheter kan vara så stora att han eller hon under längre tid — mer än en termin — behöver stöd i *särskild undervisningsgrupp*. Skolan måste då göra en mer ingående utredning om elevens situation. Elevvårdskonferensen kan, i samråd med elev och föräldrar, besluta att elev skall följa sådan särskild undervisningsgrupp, om den finns inrättad. Närmare föreskrifter härom finns i skolförordningen. Elever, som på så sätt kommer att arbeta utanför arbetsenheten, förlorar den omedelbara kontakten med sina kamrater. Särskild undervisningsgrupp bör därför begränsas till enbart det eller de ämnen, där elevens svårigheter är särskilt stora.

Elevers svårigheter — intellektuella och fysiska handikapp, känslomässiga och sociala störningar — kan också vara så stora, att eleverna måste följa särskild undervisningsgrupp under alla lektioner. De kan dessutom i vissa fall också delta i fritidssysselsättningar

och skolluncher tillsammans med gruppen. Sådana s k skoldaghem eller i enstaka fall skolveckohem kan anordnas på skolstyrelsens initiativ. För elever som är sjuka under längre tid — eller som på grund av handikapp eller sjukdom, vilken tvingar till upprepade, kortare frånvaro inte kan delta i vanligt skolarbete — anordnas s k *särskild undervisning* på sjukhus, barnhem, i elevens hem eller på annan lämplig plats. Skolförordningen reglerar närmare denna möjlighet.

Skolan kan förmodligen inte helt lyckas forma en skolgång, som ger de bästa utvecklingsmöjligheterna för alla barn. Det finns därför en möjlighet att ytterligare anpassa undervisningen för vissa elever genom att frångå timplanen. För elever på högstadiet kan det i enstaka fall också bli fråga om att viss del av utbildningen fullgörs i arbetslivet. Innan skolan genom *anpassad studiegång* frångår timplanen, bör man alltid pröva om det inte är möjligt att inom ramen för utvidgade temastudier hjälpa elever till meningsfulla studieuppgifter.

Elev med anpassad studiegång skall under hela tiden beredas undervisning i vissa grundläggande färdigheter. Denna undervisning kan med fördel utökas i förhållande till timplanen. Beteckningen anpassad studiegång anger, att det skall röra sig om just en studiegång och inte enbart vara en placering på någon arbetsplats. Anpassad studiegång skall därför vara väl planerad. Eleven måste få omfattande hjälp av handledare och lärare. Om på högstadiet en del av utbildningen försiggår på en arbetsplats utanför skolan, skall eleven ha handledare på arbetsplatsen och stöd av skolans personal. Liksom för övriga insatser för elever med svårigheter finns medel för anpassad studiegång tillgängliga inom förstärkningsresursen, dels för lärarinsatser, dels för insatser av annan personal. Insatserna kan behöva bli ganska omfattande i många fall. För att en rimlig avvägning mellan olika åtgärder skall kunna ske, bör insatserna vid anpassad studiegång göras med hjälp av den lokala skolans egen förstärkningsresurs.

Beslut om anpassad studiegång fattas av skolstyrelsen sedan den hört elevvårdskonferensen. Det är emellertid angeläget att inte dramatisera beslut om anpassad studiegång. Särskilt gäller detta om det endast är fråga om justering inom timplanen, t ex utökad färdighetsutövning för någon elev. Åtgärden får inte framstå som den sista i en lång kedja, vilket blir följden av en alltför formaliserad och utdragen handläggning. Den får då lätt en negativ prägel, medan strävan bör vara att eleverna upplever den som ett stöd från skolan. Skolstyrelsen har därför möjlighet att delegera beslutsrätten till rektor.

Specialpedagogiska metoder och samarbete

För att skolans insatser för elever med svårigheter skall bli effektiva måste skolan så långt möjligt utnyttja specialpedagogiska metoder. De specialpedagogiskt utbildade lärarnas insatser får därför inte läsas enbart till någon speciell organisationsform, t ex särskild undervisningsgrupp och särskild undervisning. De specialpedagogiskt utbildade lärarna bör också delta i arbetsenheter planering av hjälp till elever med olika svårigheter, i utformningen av olika åtgärdsprogram, i föräldrakontakter och i undervisningen som medlemmar i arbetslaget.

Framgångsrika insatser kräver också nära kontakter med föräldrar, med dem som arbetar med sociala problem och fritidsfrågor inom området, med polisen och självklart ett nära samarbete mellan all personal vid skolan. Det ankommer på skolledningen och klassföreståndaren att svara för att samråd sker.

Hemspråk och svenska som främmande språk

Hemspråksträning bedrivs för förskolebarn bl a i förskolan. I grundskolan skall denna träning få en fortsättning genom undervisning i elevernas hemspråk. Utgångspunkten skall vara elevernas behov. Undervisningen skall anordnas för elever, som har ett minoritetsspråk som hemspråk, dvs såväl invandrarelever som elever tillhörande andra minoriteter i Sverige.

Syftet med hemspråksundervisningen skall vara att vidmakthålla och utveckla kunskaper i det språk, som barnet använder i sin dagliga miljö. Därigenom främjas barnets känslomässiga, språkliga och intellektuella utveckling. Barnet får också möjlighet att leva sig in i och känna samhörighet med föräldrarnas/vårdnadshavarnas kulturella bakgrund.

Syftet med undervisningen är vidare att eleverna senare skall kunna utveckla tvåspråkighet som gör det möjligt för dem att känna sig hemma i två kulturer. De skall få stöd och uppmuntran för att utveckla sin förmåga att lyssna, förstå, tala, läsa och skriva. Målet är att eleverna skall vilja, kunna och våga använda sitt hemspråk i olika situationer.

Deltagande i hemspråksundervisning är frivilligt. Men det är för barnens språkutveckling och för deras samhörighet med hemmets kulturtraditioner väsentligt, att de under skoltiden får arbeta med sitt hemspråk. Skolan är därför skyldig att med information söka nå alla föräldrar och genom uppsökande verksamhet ta kontakt med hemmen. De som har direkt erfarenhet av undervisningen, kan bäst

förmedla innebörden i och betydelsen av den. I hemspråkslärarnas arbetsuppgifter ingår kontaktarbete av detta slag.

Vid sidan av hemspråksundervisningen har eleverna rätt att få studiehandledning på sitt hemspråk. Studiehandledningen syftar till att stödja undervisningen i olika ämnen och till att ytterligare stimulera utvecklingen av språket.

På högstadiet kan eleverna välja hemspråk som tillvalsämne.

Kommunerna skall, i samråd med de lokala invandrarorganisationerna, invandrareleverna och invandrarföräldrarna, kunna organisera undervisningen på det sätt som bäst tillgodoser elevernas allsidiga utveckling. Inom ramen för de medel som staten tillskjuter ankommer det alltså på skolstyrelsen att avväga insatser för undervisning i hemspråk, studiehandledning på hemspråk samt hemspråk som tillval. Organisationen kan bl a innebära att en större del av undervisningen koncentreras till lågstadiet, att man organiserar särskilda klasser etc.

För elever, som har svenska som främmande språk, skall skolan organisera undervisning i svenska som främmande språk. I sådan undervisning är deltagandet obligatoriskt. Även här skall skolan själv välja organisationsform.

IV PLANERING OCH UTVÄRDERING

Planering

Många viktiga frågor beslutas av den kommunala skolstyrelsen. I arbetet för en god barn- och ungdomsmiljö måste dess beslut i många fall grundas på ett omfattande samarbete med andra kommunala nämnder, med polisen och med föreningar och organisationer.

Skolstyrelsen svarar med kommunala medel för kostnaderna för annan personal än lärare och skolledare. Skolstyrelsen ansvarar vidare för lokaler, för underhåll av lokaler och för skolgårdarnas utformning. Den fattar beslut som rör skolmåltider och skolskjutsar. Den antar sk centrala läromedel och ger ett samlat anslag till läromedlen. Den beslutar om fördelningen mellan olika rektorsområden av lärartimmarna inom den sk förstärkningsresursen. Den fattar beslut om införande av samlad skoldag och om skoldagens längd. Den har vidare att göra upp program för fria aktiviteter och beslutar om vilka kurser som skall erbjudas eleverna inom det fria tillvalet på högstadiet. Den beslutar om anpassad studiegång.

I flera fall delegerar skolstyrelsen sin beslutanderätt till rektor. Den grundläggande principen vid skolorganisationens utformning bör också vara att närma beslutsnivå och verkställighetsnivå till varandra. Det är därför viktigt att decentraliseringen inte stannar på kommunnivå utan förs vidare till dem som direkt har att arbeta med frågorna i de olika skolorna. Det är i denna direkta koppling mellan besluts- och verkställighetsnivå som de största vinsterna med decentralisering finns att hämta. Det blir också därigenom möjligt att engagera elever, föräldrar och personal i arbetet.

En planeringsuppgift för skolstyrelsen är därför att skapa förutsättning för en lokal utveckling, exempelvis genom samråd och personalutvecklande insatser. En annan viktig uppgift är att fördela förstärkningsresursens medel behovsriktat. Detta förutsätter en analys av bakgrundsfaktorer i de olika rektorsområdena. En tredje viktig insats bör bestå i att ta initiativ till samarbete mellan olika nämnder och organisationer kring utformningen av skoldagen och eventuella aktiviteter i anslutning till denna.

Rektors beslutsrätt och därmed ansvar har två utgångspunkter. Dels delegerar skolstyrelsen i många fall beslutsrätt till rektor. Dels beslutar rektor självständigt om bl a schema, schemabrytande aktiviteter, skoldagens utformning, arbetsfördelningen mellan lärare, personalinsatser i olika arbetsenheter och klasser samt inköp av läromedel inom given ram. Rektor kallar till och leder obligatoriska konferenser. Rektor utövar sin beslutsrätt efter samråd med dem frågan berör och på det sätt skolförordningen anger.

Även för skolledningens arbete bör gälla, att man så långt möjligt delegerar planeringsuppgifter till annan personal och till konferenser av skilda slag. Strävan skall vara att få arbetsenheterna att bli reella planerings- och samverkansenheter i skolan.

Planeringen av undervisningen — val av stoff och arbetssätt — är en uppgift för lärare i samråd med eleverna i klasser och arbetsenheter.

Arbetsplan

Planeringen vid rektorsområdet skall redovisas i en arbetsplan. Skyldigheten att göra upp en arbetsplan markerar den lokala skolans ansvar. Arbetsplanen skall ge uttryck för den enskilda skolans mål och ambitioner och därigenom vara ett utvecklingsprogram och en form av lokalt läroplansarbete. Den bör utgå från en probleminventering. Tyngdpunkten i programmet kan därigenom komma att läggas olika i olika skolor. Någon standardiserad utformning, lika vid alla skolor, bör inte eftersträvas. Följande riktlinjer bör dock gälla.

- I arbetsplanen bör formuleras konkreta etappmål och anges en arbetsfördelning mellan olika lärare för att träna de grundläggande färdigheter, som är gemensam för flera ämnen och som exempelvis innebär
 - att behärska viss studieteknik
 - att kunna tala, läsa, skriva och räkna
 - att kunna utnyttja ett bibliotek
 - att kunna organisera och redovisa ett grupparbete
 - att kunna ta ansvar och leda en grupp
 - att kunna organisera och genomföra ett studiebesök.
- I arbetsplanen bör finnas en planering för arbete med frågor som är gemensamma för flera ämnen, exempelvis
 - studie- och yrkesorientering
 - hushållning med resurser
 - konsumentfrågor
 - trafikfrågor
 - alkohol, narkotika och tobak
 - könsrollsfrågor
 - frågor om sexualitet och samlevnad
 - internationell solidaritet, konflikter och fredsfostran.
- Arbetsplanen bör behandla det fria studievalet. Ambitionerna kan här exempelvis vara att väcka intresse för en viss grupp av aktiviteter, att utnyttja lokala förhållanden, att få elever att leda program, att engagera föräldrar, kulturarbetare och föreningar, att motverka könsbundna val samt givetvis först och främst att eleverna upplever kurser och aktiviteter engagerande och lärorika.
- I arbetsplanen bör ingå program för temastudier, för elevernas egen aktiva medverkan i olika arbetsuppgifter, för formerna och omfattningen av hem- och skolakontakter, för konferensverksamheten m m.

Arbetsplanen skall således inte enbart vara beskrivande. Den skall dessutom så långt möjligt uttrycka en ambitionsnivå, som man lokalt kommit överens om att söka uppnå.

Planeringsuppgifter är en del av arbetsskyldigheten för lärare och annan skolpersonal. Skolledningen har ansvaret för att inspirera och organisera det samlade arbetet inom rektorsområdet.

Sammankomster i olika grupper — i klassråd och arbetsenhetskonferenser — under läsåret ger naturliga tillfällen att värdera hur man lyckas — eller inte lyckas — genomföra den planering man tänkt. De bildar då utgångspunkter för ytterligare insatser eller för utformning av mer realistiska mål.

En för skolpersonal och elever gemensam planeringsdag vid slutet av ett läsår kan utgöra en naturlig tidpunkt för att utvärdera det gångna läsårets verksamhet i förhållande till de uppställda målen och för att diskutera inriktningen i framtiden. Arbetsplanen bör därför främja en verksamhet som är inriktad på att ifrågasätta och experimentera. Det ankommer på rektor att besluta att den schemabundna undervisningen inställs för att lärare och elever gemensamt skall kunna arbeta med utvärdering av detta slag. Studiedagar ger ytterligare tid för större planeringsinsatser.

Utvärdering

Arbetsplanen utgör den naturliga utgångspunkten för utvärderingen på skolan. Det är verksamheten — sådan den beskrivs i planen — som skall utvärderas, inte den enskilde eleven eller läraren. Generella resultat kan vara betydelsefulla, t ex att ett större antal föräldrar kommer på klassmöten och att alla elever nått en viss läsfärdighet. Men lika betydelsefullt kan det vara att konstatera att ett visst arbetssätt har kommit igång och fungerar, t ex hobbygrupper ledda av högstadieelever, fadderverksamhet, ett undersökande arbetssätt. Utvärderingen måste därför ta upp både vad man kallar produkter och processer i skolarbetet.

Utvärderingen är vidare en fråga som angår alla i skolan, både lärare och elever. Inga kan vara så goda experter på vad som känns meningsfullt i skolans arbete som eleverna själva. Utvärderingen i skolan skall ske på ett enkelt och naturligt sätt och bör därför inte ske med någon sofistikerad terminologi eller efter konstruerade scheman och modeller.

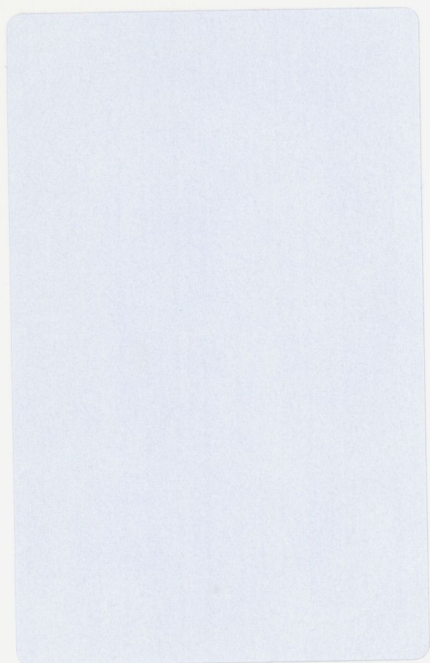
Vid utvärderingen skall skolan givetvis utnyttja resultat på diagnostiska prov, intern statistisk t ex över närvaro och bokutlåning, enkäter och intervjuer av olika slag, men framför allt gruppdiskussioner om exempelvis motivation för olika moment och arbetssätt såväl inom de obligatoriska ämnena som inom det fria studievalet.

Utvärdering är också en fortlöpande verksamhet i skolans dagliga arbete i klasser och arbetsenheter. Den ger besked om hur eleverna klarat sig i förhållande till de mål lärare och elever gemensamt ställt upp för en svit av lektioner. Utvärderingen klarlägger om de nödvändiga kunskaperna och färdigheterna är inlärd eller måste ägnas ytterligare tid.

Utvärderingen inom rektorsområdet utgör grund för beslut om hur arbetsplanen för det kommande läsåret skall utformas, vad man skall lägga tyngdpunkten på, vilka kurser som bör omarbetas, hur man i framtiden skall lägga upp föräldrakontakterna, vilka uppgifter eleverna skall svara för osv.

En arbetsplan vid en skola blir därför aldrig en färdig produkt.

Den måste ständigt omprövas allteftersom nya erfarenheter och idéer tillkommer. Olika lösningar måste prövas mot uppslag från andra skolor. Fortbildningen spelar en viktig roll för att sprida erfarenheter. Det kommentarmaterial som är en del av läroplanen avser också att successivt ställa till skolornas förfogande beskrivningar av alternativa sätt att arbeta och erfarenheter från försöksverksamhet och forskning. Såväl skolstyrelsen som länskolnämnden bör spela en betydelsefull roll genom att förmedla olika uppslag till skolorna.

LiberFörlag
Allmänna Förlaget

